

Public and Private International Law Bulletin

Başvuru: 25.09.2022
Revizyon Talebi: 23.11.2022
Son Revizyon: 22.03.2023
Kabul: 23.03.2023
Online Yayın: 29.03.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Uluslararası Hukukta Ekonomik Yaptırımların Hukuka Uygunluğu ve Etkinliği Sorunu

Questioning the Legality and Effectiveness of Economic Sanctions in International Law

Cenk Keskin *

Öz

Bilindiği üzere uluslararası toplum yatay olarak organize olmuştur. Eşitler arasında düzenlenen ilişkilerde hiyerarşik bakımdan üstün bir kurum olmaması, kuralların ortak menfaatler doğrultusunda şekilleniyor olması bu hukuk düzenini klasik ulusal hukuk düzenlerinden ayırmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak uluslararası düzende karşılıklı menfaatlerin paralelliği oranında kurallara riayet etkin olarak sağlanmaktadır. Özellikle küreselleşmenin getirisi olarak karşılıklı bağımlılıkların artmasıyla iş birlikteliklerinde de bir yoğunlaşma gözlenmektedir. Milletlerarası hukuk kurallarının ihlali ise söz konusu devletin sorumluluğunu doğurmaktadır. Uyarılara rağmen ihlale devam eden, aykırı tutumunda ısrar eden devleti uluslararası hukuka uymaya zorlayan ferdi ya da kolektif yollar bulunmaktadır. Erga omnes yükümlükler temel alınarak uygulanan ekonomik yaptırımlar ve karşı önlemler, hukuka aykırı fiilden doğrudan zarar görmeyen üçüncü taraf devletlere, zarar gören devletle aynı hakları henüz tanımamaktadır. Ancak Ukrayna-Rusya savaşında yaşanan gelişmeler uluslararası hukuka özellikle ekonomik yaptırımlar bakımından yeni bir perspektif getirmektedir. Farklı yaptırımlar arasında gittikçe daha fazla rağbet gören ekonomik yaptırımlar kendi içinde zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bu çeşitlilik içinde bazı yaptırımlar zannedildiği kadar etkin olmadıkları gibi hukuki destekten de yoksundur. Geçmişte çok eskilere dayanan bazı ekonomik yaptırımların ise etkileri bakımından kuvvet kullanılmasından daha da vahim sonuçlar doğurduğu, doğrudan sorumluları değil suçuz geniş halk kitlelerini etkilediği tespit edilmektedir. Dolaylı yoldan sonuç hedeflemektense, doğrudan hukuka aykırı davranışın faillerine yönelik etkin ekonomik yaptırımlar ve bunların hukuki rejimi günümüz gelişmeleriyle yeniden şekillenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Uluslararası Hukuk, Ekonomik Yaptırımlar, Uluslararası Sorumluluk, Kolektif Yaptırımlar, Karşı Tedbir, Uluslararası Barış ve Güvenlik, İnsancıl Hukuk, İnsan Hakları, Dünya Ticaret Örgütü

Abstract

The international community is organized horizontally. There is no hierarchically superior institution in the relations prescribed among equals, and rules are formed in the direction of common interests; thus, the legal order pertaining to the international community differs from classical municipal legal orders. Effective compliance with rules is ensured in proportion to the parallels of mutual interests in the international order. An increase has been observed in cooperation particularly with the increase of interdependencies due to globalization. Violating the rules of international law creates a responsibility for that state. Individual and collective means of enforcing a state to comply with international rules are observed to exist. However, despite any warning to comply with international law, some actors in this community continue to be in violation and insist on exhibiting illegal behaviors. Economic sanctions and countermeasures applied on the basis of erga omnes obligations do not yet grant the same rights as an injured state to third-party states that have not been directly harmed by an unlawful act. However, developments in the Russia-Ukraine war have brought forth a new perspective to international law. Economic sanctions have become increasingly popular as a form of sanction and within

* **Sorumlu Yazar:** Cenk Keskin (Dr.), Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk ABD, İstanbul, Türkiye. E-posta: cenkkeskin@gmail.com ORCID: 0000-0002-9716-6845

Atf: Keskin C, "Uluslararası Hukukta Ekonomik Yaptırımların Hukuka Uygunluğu ve Etkinliği Sorunu" (2023) 43(1) PPII 139.
<https://doi.org/10.26650/ppil.2023.43.1.1179962>

themselves also possess a rich variety. Some of these diverse sanctions are not as effective as was assumed and also lack legal support. Some economic sanctions with a long prior history have been observed to result in harsher outcomes than the use of force based on their effects and to also affect a largely innocent population instead of the perpetrators of the violations. The legal regime of effective economic sanctions that directly aim for results is currently taking shape against the perpetrators of unlawful behavior.

Keywords

International Law, Economic Sanctions, International Responsibility, Collective Sanctions, Counter Measures, International Peace and Security, Humanitarian Law, Human Rights, World Trade Organization

Extended Summary

Despite its shortcomings, the United Nations (UN) constitutes the most important platform for the current functioning of international law. The efforts made to maintain peace internationally and to ensure common security are reflected in the preamble of the UN Charter. As one of the most important elements in maintaining international peace, when the system envisaged for preventing the use of force fails to be implemented as intended, the UN will then try to fulfill the same task under very different conditions. As a result of globalization, the intertwined economic relations and financial mechanism that keeps the wheels of trade turning can sometimes turn into a very dangerous weapon and drag nations into warlike conditions. The international legal norms that constitute the source of economic sanctions should be such that it is prevented from doing more harm than good.

While economic sanctions have been a highly preferred tool in international relations in recent years, they have become a point of heated discussion. Many states, especially Western ones, not only implement UN Security Council resolutions but also use unilateral sanction regimes to protect their national interests and at times international social order. In addition to states, which are the main subject of international law, regional and multilateral international organizations are also observed to attempt to achieve similar outcomes through economic sanctions. Economic sanctions are conceptually based on the UN collective system or the countermeasures under the law of international responsibility and have diverse applications these days.

Sanctions are generally defined as a threat to act in cases of non-compliance with the law, the realization of a threat when necessary, and the measures aimed at ensuring behavior in accordance with international law. Economic sanctions that are applied in this context aim to change the unlawful behavior of the target state using commercial and financial means. While the UN International Law Commission used sanctions as the term for joint measures taken by international organizations in its study on state responsibility, it also defined unilateral actions as acts that are contrary to international law and that States can implement against a harmful state as countermeasures. However, if the violated norm of international law is at the level of *jus cogens*, then an *erga omnes* aggravated responsibility will occur towards the whole of the international community; and if all states besides the injured state are expected

to give the right to employ common countermeasures, the practical importance of the distinction between sanctions and countermeasures will diminish.

Another important factor in terms of economic sanctions is the authority that imposes the sanction. In terms of international law, different criteria emerge depending on whether the sanction originates from the UN, an international organization, or a State. Some authors argue that third-party states may resort to countermeasures when the peremptory rules of international law are violated. This argument is based on Article 42 of the International Law Commission's (ILC) Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA). According to Article 43, a state may invoke the responsibility of another state in cases where the breached obligation is owed directly to that state, to a group of which the state is a member, or to the international community. Similarly, Article 48 states that a State other than the directly injured State may invoke the responsibility of the infringing State if the breach occurs against a group of States, including the requesting State, or against the international community as a whole. The main difference between the two rules is that one emphasizes the obligation, while the other emphasizes the damage. Although some authors rightly argue that reading this article alongside Article 54 does not allow sanctions against international law while still allowing retaliation; however, practices show that international law is shaped in the opposite direction. Meanwhile, because autonomous economic sanctions originate from municipal law, their compliance with international law will be contested, especially in terms of their application in cases abroad. Similarly, non-intervention in internal affairs, humanitarian law, human rights law, international trade law, international investment law, and the rules of the World Trade Organization (WTO) in particular exist as legal boundaries that must be taken into account.

The effectiveness of economic sanctions, the legal basis of which is dubious in terms of current positive law, is another matter of discussion. The aim of sanctions is to ensure compliance with the rules of international law. Extensive sanctions such as export, import, and investment restrictions targeting entire economies are being replaced with point-based, guided sanctions that are assumed to be smart. However, this does not mean that extensive sanctions such as trade embargoes have been abandoned. Economic and financial sanctions are currently used together to provide the maximum benefit, with the results being analyzed in short intervals with the help of technology and the sanctions regime being modified accordingly rather than leaving the economic sanctions to their own fate once they have been decided and not inspecting their implementation, which occurs as one of the main reasons for their failure.

When examining the recent economic sanctions against Russia, democratizing the country appears impossible, and pressure is put on Russian policymakers by targeting the decline in people's purchasing power through wide-ranging economic sanctions and

restrictions on accessing foreign currency assets in banks, thus causing an economic bottleneck in their daily life. Trying to block key sectors of Russia with targeted sanctions in order to prevent Russia from financing a long-term war does not seem very likely, nor are these sanctions effective in pressuring a change in policy. On a psychological level, pressure has been exerted on the Russian government by making the Russian people feel guilty, similar to what was done in Germany after World War II, and also by announcing the drama in Ukraine to the global public, especially on social media. However, to say that such propaganda has had a negative impact on national public opinion would be inaccurate, as the Russian government exercises tight control upon its media.

In principle, International Law is known to support the protection of fundamental rights. Texts such as the Universal Declaration of Human Rights and the European Convention on Human Rights have always aimed to raise this level of protection. However, recent practices have revealed the harmful individual effects of economic unilateral sanctions while the people of the whole country are able to escape legal scrutiny. When considering the frequency with which digitalization and artificial intelligence are used in daily life, more intense efforts should be made to use these opportunities to increase the impact of economic sanctions while reducing the illegal and undesired impacts in terms of Human Rights Law, Humanitarian Law, and international trade, as well as International Law of course. A divisive picture of the world has emerged as a result of the Russian people having been harmed by the implemented measures, in addition to the states and individuals that do business with Russia. The policies pursued with vengeful outlooks indicate that a difficult process is expected in the world economy, which has yet to have healed from the wounds of the COVID-19 pandemic.

Giriş

Noksanlıklarına rağmen Birleşmiş Milletler (BM) uluslararası hukukun işleyişi için günümüzdeki en önemli mekanizmayı oluşturmaktadır. Enternasyonal boyutta barış ortamının sürdürülebilmesi ve ortak güvenliğin sağlanabilmesi için sarf edilen çabalar BM Şartı'nın giriş bölümünde “*Biz Birleşmiş Milletler halkları: Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş, felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye, adaletin korunması ve andlaşmadan doğan yükümlülüklerle saygı gösterilmesi için gerekli koşulları yaratmaya ve daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi yaşama koşulları sağlamaya, sosyal bakımdan ilerlemeyi kolaylaştırmaya ve bu ereklere ulaşmak için: Hoşgörüyle davranmaya ve iyi komşuluk anlayışı içinde birbirimizle barışık yaşamaya, uluslararası barışı ve güvenliği korumak için güçlerimizi birleştirmeye, ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmamasını sağlayacak ilkeleri kabul etmeye ve yöntemleri benimsemeye, tüm halkların ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemesini kolaylaştırmak için uluslararası kurumlardan yararlanmaya, istekli olarak, bu amaçları gerçekleştirmek için çaba harcamaya karar verdik.*”¹ diyerek kurucu üyeler kuruluş amacının ardındaki his ve anlamı açıkça ifade etmişlerdir. Bu metin BM Şartı yorumlanırken dikkate alınması gereken en önemli kıstaslardan birisidir. Devletlerin varoluş nedeni insana hizmet iken bunu tersine çeviren, milletlerin fakrizaruret içinde sefaletle sürüklenip, insan onurundan uzak, tekamüllerini imkânsız kılacak şartlar altında yaşamak mecburiyetinde kalmaları ve hatta yaşam haklarının ellerinden alınmasına neden olan herhangi bir tutum veya davranış uluslararası hukukça himaye görmeyecektir. Kuvvet kullanma yasağı kuralının uygulanması için öngörülen sistem hayata geçirilemeyince BM bugün çok daha farklı koşullar altında aynı görevi ifa etmek için çaba sarf etmektedir. Küreselleşmenin bir neticesi olarak iç içe geçen ekonomik ilişkiler ve ticaret çarkının dönmesini sağlayan finansal mekanizma kimi zaman çok tehlikeli bir silaha dönüşebilmekte, bir milleti savaş şartlarını aratmayacak koşullara sürükleyebilmektedir. Bu açıdan ekonomik yaptırımlara kaynak teşkil eden uluslararası hukuk normları, yukarıda bahsi geçen BM amaçlarına aykırı sonuçlar yaratan bir yöntem içermeyecek nitelikte olmalıdır. Örneğin kimi zaman insan hakları normlarını uygulamak için öngörülen yaptırımların insan hakları ve insancıl hukuku baltalaması açık bir paradokstur.

Son zamanlarda sıkça başvurulanan ekonomik yaptırımları incelediğimiz çalışmamızda söz konusu yaptırımların dayandırıldığı hukuki rejimleri, bireyler üzerindeki sosyoekonomik etkilerini, insan hakları başta olmak üzere çeşitli açılardan etkilerini değerlendirdikten sonra gündemdeki son gelişmeler ışığında Rusya devletine ve vatandaşlarına uygulanan yaptırımları somut olarak mercek altına alacağız.

1 Birleşmiş Milletler Andlaşması 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco’da imzalanmış ve 110. maddeye uygun olarak 24 Ekim 1945’de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Antlaşmayı Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü’yle birlikte 15 Ağustos 1945’te onaylamıştır. RG 24.08.1945/6902.

I. Uluslararası Ekonomik Yaptırımların Hukuki Rejimi

Son yıllarda uluslararası ilişkilerde sıklıkla tercih edilen bir vasıta haline gelmiş olan ekonomik yaptırımlar çokça tartışılmaktadır. Başta Batılı devletler olmak üzere pek çok devlet, bu tür yaptırımları yalnızca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (“Güvenlik Konseyi”) kararlarını uygulamak amacıyla değil, çoğunlukla tek taraflı olarak ulusal çıkarlarını, kimi zaman da uluslararası toplum düzenini korumak amacıyla uygulamaktadır. Uluslararası hukukun asli süjesi olan devletlerin yanı sıra bölgesel ya da çok taraflı uluslararası örgütlerin de ekonomik yaptırımlar aracılığıyla aynı doğrultuda netice almaya çalıştığı tespit edilmektedir. Temelini BM Şartı’nın uluslararası barış ve güvenliği korumaya ilişkin maddelerinden, ya da uluslararası sorumluluk hukukunun karşı tedbir rejiminden alan yaptırım kavramını ve uygulamasını bu kapsamda incelemek günümüz gelişmelerine ışık tutacaktır.

A. Tanım ve *Modus Operandi*

Yaptırım kavramı genel olarak hukuka uymama hallerinde bu duruma karşılık olarak bir zorlayıcı davranışta bulunma tehdidi veya gerektiğinde tehdidin gerçekleştirilmesi suretiyle uluslararası hukuka uygun davranışı sağlama amacı taşıyan tedbirler olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası alanda ilk örneklerine Antik Yunan’da rastladığımız tedbirler farklı şekil ve içerikte hep var olmuşlardır. Günümüz uluslararası hukuku üstüne düşen mükellefiyeti yerine getirmeyen devleti uluslararası hukuka uygun davranmaya zorlamak üzere diğer devletlere çeşitli haklar tanımaktadır. Bunlar aynı konudaki karşı yükümünü yerine getirmemek (mukabele etme) olabileceği gibi, söz konusu devlete karşı uluslararası hukuka uygun tedbirler uygulamaya ya da normalde uluslararası hukuka aykırı sayılabilecek tedbirlere başvurmak (misilleme) şeklinde olabilmektedir. Bu kapsamda başvuru ekonomik yaptırımlar hedef devletin hukuka aykırı davranışını ticari ve finansal vasıtalar kullanılarak değiştirmeyi hedeflemektedir².

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) devletlerin sorumluluğu konusunda yaptığı çalışmada uluslararası örgütlerce alınan ortak tedbirler için yaptırım³ terimini kullanmışken, uluslararası hukuka aykırı bir eylemiyle zarar veren devlete karşı uygulanabilecek tek taraflı eylemleri karşı tedbir (*countermeasures*) olarak tanımlamıştır⁴. Böylece devletler ile uluslararası örgütler bakımından bir nüans ortaya konmuştur⁵. Bu bağlamda karşı tedbirler devletlerin kendileri ile ilgili bir uluslararası

2 Craig Martin, ‘Economic sanctions under international law: A Guide for Canadian Policy’, *Rideau Institute on International Affairs and the Human Rights Research and Education Centre, University of Ottawa Research Report* (2021) <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3973142> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022

3 Öğretide kimi yazarlar zorlayıcı tedbirler ile yaptırımlar için aynı terimi kullanmaktadır.

4 ILC, ‘Draft articles on responsibility of States for internationally wrongful acts, Text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session’ (2001) 2(2) YILC, arts 48 and 54, 31.

5 Tom Ruys, ‘Sanctions, Retorsions and Countermeasures: Concept and International Legal Framework’ in Larissa van den Herik (ed), *Research Handbook on UN Sanction and International Law* (Elgar 2017) 19; Richard Gordon, Michael Smyth and Tom Cornell, *Sanctions Law* (Hart 2018) 57; Malcolm Shaw, *International Law* (6th edn, Cambridge 2008) 1128.

hukuk ihlaline tepki verme haklarına dayanmakta, ihlalin failine karşı yöneltilmesi, orantılılık, geçicilik gibi sıkı şartlara tabi tutulmaktadır. Oysa uluslararası toplumu temsil eden bir örgütün benzer durumlarda uygulayabileceği tedbirler devletlerin kendi aralarında uyguladıkları tedbirlerin çok ötesine geçebilmektedir. Kolektif tedbirlere karar verilirken öncelikle kuruluş antlaşmalarında verilmiş olan yetkiye dayanarak, örgütün yetkili organlarının uluslararası hukukun ihlalini ve bu durumu ortadan kaldırılmak için hukuka uygun tedbirleri tespitindeki nesnellığın ve otokontrol mekanizmalarının varlığı bu durumun gerekçesini oluşturmaktadır.

Komisyon'un çalışmasında uluslararası hukukun ihlal edilen normunun *jus cogens* mertebesinde olması halinde uluslararası toplumun bütününe karşı *erga omnes* ağırlaştırılmış sorumluluk⁶ söz konusu olacağı öngörülmüştür. Bu gibi hallerde zarar gören devletin yanında bütün devletlere ortak karşı tedbire başvurma hakkı tanındığının kabul edilmesi durumunda yaptırımlar ile karşı tedbirler arasındaki ayrımının pratik önemi azalacaktır⁷. Yine de devletlerin başına buyruk hareket etmelerinin barışı tehdit etme ihtimali, tüm uluslararası topluma karşı yükümlülük ihlali halinde alınacak tedbirlerin uluslararası örgütlerdeki orana daha kısıtlı tutulması yerinde olacaktır⁸.

Yukarıda tanımlamaya çalıştığımız yaptırımlar ferdi ya da kolektif olabilmektedir. Devletler yaptırımlar yoluyla uluslararası hukuk bakımından düzeni sağlamak, ihtilafları barışçıl yollarla çözmek gayretindedir. Farklı yaptırımlar arasında gittikçe daha fazla rağbet gören ekonomik yaptırımlar ise kendi içinde zengin bir çeşitliliğe sahiptir.

B. Ekonomik Yaptırımların Çeşitleri

Ekonomik yaptırımlar; ithalat, ihracat kısıtlamaları başta olmak üzere ticari nitelikli ve mevcut yatırımların ülkeden çıkışını ya da yeni yatırımların kesilmesine veya finansal piyasalara erişimini önlemeye yönelik finansal nitelikte olabileceği gibi; yaptırıma konu devletin elitlerinin malvarlıklarının dondurulması, seyahat etmelerinin yasaklanması gibi doğrudan tüzel ya da gerçek kişileri hedef alabilen akıllı yaptırımlardan da oluşabilmektedir. Bu sayılanlara ilave olarak son zamanlarda bilgi akışının kesilmesini öngören tedbirlerin de alındığını gözlemlemekteyiz.

Niteliksel olarak farklılıklar taşıyan ekonomik yaptırımlar açısından bir diğer önemli faktör ise yaptırımı uygulayan mercidir. Uluslararası hukuk bakımından yaptırımın BM, bir uluslararası örgüt ya da devlet kaynaklı olmasına istinaden farklı kriterler ortaya

6 Ağırlaştırılmış sorumluluk kavramı için bkz Antonio Cassese, *International Law* (2nd edn, OUP 2005) 272; Ceren Zeynep Pirim, 'Uluslararası Sorumluluk Hukukunda Devletlerin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu: Kuramsal Bir Değerlendirme' (2012) 32(2) MHB 146, 182.

7 Antonios Tzanakopoulos, 'The Right to Be Free from Economic Coercion', *Oxford Legal Studies Research Paper* (41/2015) 13-4.

8 Galip Engin Şimşek, 'Uluslararası Hukuk Açısından Ekonomik Yaptırımlar ve ABD'nin Tek Taraflı Yaptırımlarının Kısa Bir Değerlendirilmesi' (2020) 78(4) İHM 2049, 2049 <<https://doi.org/10.26650/mecmua.2020.78.4.0011>> Erişim Tarihi 23 Mart 2023.

çıkılmaktadır. Uluslararası hukukta örgütlerin uygulayabileceği yaptırımlar ile devletin kendileri aleyhine ortaya çıkan bir hukuki ihlal halinde başvurabileceği karşı tedbirlerin birbirinden ayrıldığını yukarıda izah etmeye çalışmıştık. Bu durumda kaynaklarına göre ekonomik yaptırımları kısaca incelemekte fayda olduğu kanaatindeyiz.

1. BM Kaynaklı Ekonomik Yaptırımlar

Bilindiği üzere BM Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler sisteminin barış ve güvenlikten sorumlu organıdır. BM Şartı'nın 24. maddesi, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında birincil sorumluluğun Güvenlik Konseyi'ne ait olduğunu belirtmektedir. Şart'ın 25. maddesi ise tüm üye devletlere Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etme ve uygulama yükümlülüğünü getirmektedir. Dahası BM'ye taraf devletler, Şart'ın 103. maddesi gereği BM kapsamındaki yükümlülüklerinin taraf oldukları ya da olacakları diğer herhangi bir andlaşma kapsamındaki yükümlülüklerin üstünde olduğunu kabul etmektedirler. Güvenlik Konseyi'nin, Şart'ın 39. maddesinde ifade edilen temel işlevlerinden biri, “barışa yönelik herhangi bir tehdidin, barışın ihlalinin veya saldırı eyleminin varlığını belirlemek”, “uluslararası barış ve güvenliği korumak veya yeniden tesis etmek için 41 ve 42. maddeler uyarınca hangi tedbirlerin alınacağına karar vermek”tir⁹. Bu çerçevede Güvenlik Konseyi barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu tespit ettiği devletlere karşı güç kullanma kararı vermeden önce tehdiye yönelik başkaca önlemler de alabilecektir.¹⁰

Dolayısıyla, Güvenlik Konseyi, bir devlet politikasının uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu belirleme, söz konusu devlet politikasını veya davranışını değiştirmeye çağıran kararlar alma ve tüm üye devletleri hedef devleti Güvenlik Konseyi'nin kararına uymaya zorlamak için çeşitli ekonomik yaptırımlar alma yetkisini haizdir. Görünüşte yaptırım uygulama yetkisi, 39. madde uyarınca uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdidin belirlenmesine bağlıdır. Bu açıdan BM Güvenlik Konseyi: (i) uyuşmazlıkların çözümü; (ii) çatışmanın yayılmasının önlenmesi; (iii) terörle mücadele; (iv) demokratikleşme ve (v) sivillerin korunması gibi konuların barışı tehdit edebileceği gerekçesiyle karar alabilmektedir¹¹. Örneğin, 2014 yılında Ebola salgınının uluslararası barış ve güvenliğe potansiyel bir tehdit oluşturduğunu belirlenmiştir¹². Bu durum 39. madde kapsamının şartlara göre genişlemekte olduğunu göstermektedir.

9 Andreas Lowenfeld, *International Economic Law* (OUP 2002) 702ff.

10 Güvenlik Konseyi, 41. maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.

11 ‘UN Sanctions’ (*Security Council Report*, 25 November 2013) <<https://www.securitycouncilreport.org/research-reports/un-sanctions.php>> Erişim Tarihi 8 Ağustos 2022.

12 UNSC Res 2177 (18 Sep 2014) UN Doc S/RES/2177.

Yaptırımların uygulanmasını tetikleyebilecek nedenlerin kapsamı genişlerken, yaptırım türlerinin kendilerinde de değişiklikler olmuştur. 1966 senesinde Rodezya'ya uygulanan ilk zorunlu ekonomik yaptırımlardan bu yana Güvenlik Konseyi'nin yaptırımları geniş ticari ambargolardan, doğrudan bireyleri hedef alan “akıllı” ya da “güdümlü” yaptırımlara evrilmiştir¹³. Bu değişim bir devlete yönelik ekonomik yaptırımların, hedef alınan ülkelerdeki sivil nüfusa haksız ve ağır zararlara neden olmasından kaynaklanmıştır. Gerçekten de yaptırımların amacı, hükümetlerin uluslararası hukuka uygun davranmalarını sağlamak olduğu halde aynı yaptırımlar dolaylı olarak hedef ülkedeki kişilerin insan haklarının kötüleşmesine vesile olmaktadır.

BM Güvenlik Konseyi, El Kaide'nin Tanzanya ve Kenya'daki Amerikan büyükelçiliklerine yönelik saldırılarına yanıt olarak 1999 senesinde terörle mücadelede yeni bir yaptırım türünü uygulamaya sokmuştur. Güvenlik Konseyi'nin 1267 sayılı Kararı ile kurulan bir yaptırım rejimiyle, Taliban'ın mali varlıkları ve finansal işlemleri özel olarak hedeflenmiştir. Bu tarz yaptırımlar, 2000 yılında Usame bin Ladin'in ve kendisiyle bağlantılı kişilerin mali durumunu hedef alacak şekilde genişletilmiştir¹⁴. Bu tarz ekonomik yaptırımlar bireyleri ve belirli kurumları hedef alan bir sistemin başlangıcını oluşturmuştur. 2002 yılında BM yaptırımlarının hedefindeki kişilerin sıralandığı “Konsolide Listenin” oluşturulmasıyla sistem daha da geliştirilmiştir¹⁵. Ancak aşağıda tartışılacağı üzere bu listeye alınan kişilerin belirlenmesi ve listeden çıkartılması ile ilgili olarak sürecin belirsizliği ve etkin bir denetime tabi olmamaları bu tür “akıllı yaptırımların” en çok eleştirilen yanlarından birini oluşturmaktadır. Günümüzde BM yaptırımları hükümet içinde görev alan bireylere yönelik “akıllı” yaptırımlar, hedef devletle ticaret yapan kuruluşlara yönelik ikincil yaptırımlarla birleştirilerek kapsamlı yaptırım rejimleri şeklinde uygulanmaktadır¹⁶.

BM Güvenlik Konseyi tarafından öngörülen ekonomik yaptırımların uluslararası hukuka aykırı olduğu iddia edilmiştir. Bu itirazlar Güvenlik Konseyi'nin yetkisini aştığı, yaptırımların *jus cogens/erga omnes* normlarla tutarsız hatta aykırı olduğu ve yaptırımların karşı önlemlere ilişkin devletin sorumluluğu kurallarıyla uyumlu olmadığı iddialarına dayanmaktadır.

13 Güvenlik Konseyi'nin yaptırımları için bkz UN Security Council (UNSC), ‘Sanctions’ <<https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/information>> Erişim Tarihi 19 Ağustos 2022.

14 UNSC Res 1267 (15 Oct 1999) UN Doc S/RES/1267; UNSC Res 1333 (19 Dec 2000) UN Doc S/RES/1333.

15 UNSC Res 1390 (16 Jan 2002) UN Doc S/RES/1390.

16 Bu tür yaptırım rejimine örnek olarak Kuzey Kore'ye karşı alınmış olan 1718 sayılı Güvenlik Konseyi Kararını verebiliriz. UNSC Res 1718 (14 Oct 2006) UN Doc S/RES/1718.

2. Bölgesel Uluslararası Örgüt Kaynaklı Ekonomik Yaptırımlar

BM dışında diğer uluslararası örgütler de yetkilendirildikleri alanda bağlı oldukları bir kuralın ihlalden doğrudan zarar gördükleri gerekçesiyle veya *jus cogens/erga omnes* nitelikteki kuralların ihlali iddiasıyla sorumlu devlet aleyhine ortak karşı tedbir niteliğinde yaptırım kararı alabilmektedirler. Genelde yukarıda tartışılan BM yaptırımlarına benzer ve çoğunlukla bu Örgütün yaptırımlarını uygulamak, tamamlamak için özellikle Avrupa, Amerika ve Afrika'da bölgesel ve alt-bölgesel kuruluşlar tarafından uygulanan yaptırımlar geçtiğimiz son birkaç senede çoğalmıştır¹⁷. Ancak bölgesel örgütler tarafından izin verilen veya uygulanan yaptırımlar, BM yaptırım rejimlerinin meşruluğunun dayanağı olan BM Şartı'ndaki esas ve usul kurallarınca alınmadıkları için hem hukuka uygunlukları hem de meşruiyetleri tartışmaya konu olabilmektedir.

a. Avrupa Birliği (AB)

Başlıca bölgesel örgütlerin yaptırım rejimlerini çok kısa olarak incelemek gerekirse buna Avrupa Birliği'nden başlamak yerinde olacaktır. Zira ekonomik yaptırımlar bağlamında açık ara en aktif uluslararası yapı AB'dir. Avrupa Birliği Dış İlişkiler Servisi¹⁸ (ABDİS) tarafından uygulanan Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının (ODGP) bir bileşeni olarak ortaya konan bu yaptırım politikası, AB'nin dış politika hedefleri olan AB ortak değerleri ve güvenliği; demokrasi, hukukun üstünlüğünü, insan hakları ve uluslararası hukuk ilkelerini desteklemek ve barışı korumak, çatışmaları önlemek ile uluslararası güvenliği güçlendirmek için bir araçtır.¹⁹ Lizbon Andlaşması²⁰ 2009'da yürürlüğe girdiğinden beri AB çok çeşitli yaptırımları uygulama yetkisini haizdir.

AB ekonomik yaptırımları, BM sisteminde kararlaştırılan yaptırımları AB hukuk düzenine geçirmek üzere yapılan düzenlemeler ile AB'nin "özerk yaptırımlar" olarak kabul edilen AB hedeflerine ulaşmak için alınan tedbirleri olarak ikiye ayrılır. Her iki düzenleme de AB hukuku bakımından aynı hukuki temele dayanmaktadır. Söz konusu düzenlemeler ODGP bağlamında karara bağlandıktan sonra tüzük ya da yönerge formunda üye devletlerin iç hukuklarında etki doğurmaktadırlar. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus bu düzenlemelerin tüzüklerle yapılması halinde dahi

17 BM Yaptırım Arka Plan Raporu'na göre, bu tür yaptırımlar veya kısıtlayıcı tedbirler AB tarafından 48 durumda, Afrika Birliği tarafından ise 11 durumda uygulanmıştır. Aleksandra Kirilakha, Gabriel Felbermayr, Constantinos Syropoulos, Erdal Yalcin and Yoto Yotov, 'The Global Sanctions Data Base: An Update that Includes the Years of the Trump Presidency' (2021) 10 *School of Economics Working Paper Series LeBow College of Business*, Drexel University <https://ideas.repec.org/p/ris/drxlwp/2021_010.html> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

18 Ayrıntılı bilgi için bkz European Union, 'European External Action Service' <https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/institutions-and-bodies-profiles/eeas_en> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.

19 European Union, 'EU Priorities 2019-2024' (2019) <https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-priorities_en> Erişim Tarihi 13 Ağustos 2022.

20 Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community [2007] OJ C306/01.

yürütülmelerinin üye devletlere bırakılmasıdır²¹. Bununla beraber yapılan düzenlemeler üye devlet hukuk sistemlerinde AB hukukunun sahip olduğu üstünlük ve doğrudan uygulama prensipleri doğrultusunda etki doğurmaktadır²².

AB’ce kararlaştırılan yaptırımlar üye devlet ülkesinde, tüm AB vatandaşlarına ve herhangi bir üye devletin yasalarına göre kurulmuş şirketler ve diğer kuruluşlarla, AB içinde iş yapan tüm kişilere uygulanmaktadır. Ancak ABD’de uygulanan yaptırımların aksine bu yaptırımların ülke dışı uygulaması bulunmamaktadır. Ayrıca, yine BM yaptırımlarının aksine, AB düzenlemeleri etkin yargı denetimine tabidirler. Bu sayede yaptırım listesine alınan gerçek ve tüzel kişiler haklarında hukuka aykırı ve haksızca alınmış kararlara itiraz edebilmektedirler. İleride göreceğimiz üzere BM’nin aldığı ve doğrudan bireyler üzerinde etki doğuran kararlara karşı etkin itiraz yollarının bulunmaması haklı olarak eleştirilmiştir²³.

b. Diğer Bölgesel Organizasyonların Yaptırımları

Ekonomik yaptırımlar uygulama konusunda aktif olan diğer uluslararası örgütlerin başında Amerikan Devletler Örgütü (ADÖ/OAS) ve Afrika Birliği (AfB) gelmektedir. Tipik olarak İran ve Kuzey Kore gibi ülkeleri yaptırımların birincil hedefleri olarak düşüsek de Afrika kıtasındaki ülkeler toplu olarak ekonomik yaptırımlara en çok maruz kalan ülkelerdir. Ancak bu kıtada uygulanan yaptırımlar BM ve AB tarafından uygulanan yaptırımlardan nitelik ve kapsam bakımından farklıdır. AfB tarafında yetkilendirilen Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ve Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) gibi uluslararası kuruluşlar ile bir dizi başka küçük bölgesel kuruluş tarafından geniş kapsamlı yaptırım rejimleri uygulanmaktadır²⁴.

Diğer taraftan bölgesel örgütler arasında Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) yaptırımlara, uluslararası hukukta devletlerin içişlerine karışmama temel ilkesine aykırı oldukları gerekçesiyle ekonomik yaptırım uygulamaya sistematik olarak karşı çıkmaktadır²⁵. Yukarıda bahsi geçen örgütler arasında yaptırımları üyelerine veya üyesi olmayan devletlere uygulayan farklı sistemler benimsenmiştir²⁶.

21 1993 Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği’ne üye devletler, AB Konseyi’ne yaptırım veya kısıtlayıcı tedbirler alma yetkisi verdiler. AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası çerçevesinde kısıtlayıcı önlemlerin (yaptırımların) uygulanması ve değerlendirilmesine ilişkin yönergeler arasında, Kısıtlayıcı Tedbirlerin Kullanımına İlişkin Temel İlkeler (Yaptırımlar) ve Kısıtlayıcı Önlemlerin AB’de Etkili Uygulanması için en iyi usuller bu alandaki temel düzenlemeleri oluşturmaktadır.

22 Yönergeler bakımından üstünlük, doğrudan uygulama kriterleri Tüzüklerden farklıdır. Bu konu Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın ayrıntılı içtihadları ile düzenlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz Ali Cenk Keskin, *Avrupa Birliği Temel Kurum ve Değerleri* (On İki Levha 2019) 83.

23 Francesco Giumelli, ‘Implementation of sanctions: European Union’ in Masahiko Asada (ed), *Economic Sanctions in International Law and Practice* (Routledge 2020) 116–135; Jana Ilieva, Aleksandar Dashtevski and Filip Kokotovic, ‘Economic Sanctions in International Law’ (2018) 9(2) UTMS Journal of Economics 201–211.

24 Andrea Charron, ‘Sanctions and Africa: United Nations and Regional Responses’ in Jane Boulden (ed), *Responding to Conflict in Africa: The United Nations and Regional Organizations* (Palgrave 2013) 77–98.

25 Martin (n 2) 19.

26 ibid.

AB dışındaki çoğu bölgesel kuruluş, BM dışı yaptırımları sadece örgüte üye devletlerle sınırlandırmaktadır. Hal böyle olunca, bu yaptırımların uluslararası hukuka uygunluğunun ön koşulu bölgesel örgütlerin kurucu andlaşmalarındaki yetkiler doğrultusunda belirlenmektedir. BM tarafından alınan bir yaptırım kararı yoksa uluslararası örgütün bir devlete yaptırım uygulamasını öngören özel bir yetkisinin olmadığı hallerde yaptırım rejiminin uluslararası hukuka uygunluğu sorumluluk hukuku çerçevesinde belirlenecektir.

3. Devletlerin Otonom Yaptırımları

Otonom ekonomik yaptırımlar yoluyla zorlama uluslararası hukukun az gelişmiş alanlarından birisi olarak kabul edilmektedir²⁷. Bu konunun içindeki en tartışmalı alan ise devletlerin herhangi bir uluslararası örgüt kararından veya diğer devletlerden bağımsız olarak kendi tehdit değerlendirmeleri veya ulusal çıkarları doğrultusunda aldıkları tek taraflı ekonomik yaptırım kararlarıdır²⁸. Devletler bu kararlarına dayanarak olarak, uluslararası hukukun kuvvet kullanma yasağı dışında kalan tek taraflı yaptırımlara başvurulmasını açıkça yasaklamamış olmasını ve ayrıca uluslararası sorumluluk hukukunun kendilerine tanıdığı doğrudan veya dolaylı zararlara karşı bireysel ve bazı koşullarda ortak karşı tedbirlere başvurma hakkını göstermektedirler²⁹.

Bu kategoriye giren yaptırımlar sıklıkla iş birliğine dayalı ortak bir politikayı yansıtan ve birden fazla devletin işbirliğiyle alındığından aslında terminolojik olarak tek taraflı tedbirler yerine otonom yaptırımlar terimi daha isabetlidir³⁰. Son otuz yıldaki devlet uygulamaları incelendiğinde, otonom yaptırımlar uygulayan devletlerin bilinen tüm ekonomik yaptırım çeşitlerine başvurdukları ortaya çıkmaktadır. Özellikle ABD tarafından uygulandığı şekliyle, biçim ve içerik olarak otonom yaptırımlar, BM tarafından izin verilen yaptırımlardan daha kapsamlı olabilmektedirler. Bu yaptırım çeşitleri arasında geniş ticaret ambargoları, silah ambargoları, varlıkların dondurulması ve hatta el konulması, finansal işlemlerin engellenmesi, seyahat yasakları yanında bireyleri ve tüzel kişileri hedef alan “akıllı” yaptırımlar ile hedef devlet dışındaki ülkelerde bulunanların yanı sıra üçüncü taraf devletlerdeki varlıkları ve bireyleri hedef alan “ikincil” veya “üçüncü taraf” yaptırımlar da bulunmaktadır. BM Güvenlik Konseyi yetkisinin yokluğunda uygulanan bu yaptırımlar karmaşık hukuki sorunlar doğurmaktadır³¹.

27 Nigel D White and Ademola Abass, ‘Countermeasures and Sanctions in International Law’ in Malcolm Evans (ed) *International Law* (OUP 2018) 521, 537.

28 Devika Hovell, ‘Unfinished business of international law: The questionable legality of autonomous sanctions’ (2019) 113 *AJIL Unbound* 140-145.

29 Şimşek (n 8) 2058.

30 Martin (n 2) 21.

31 Güvenlik Konseyi’nin bloke olduğu veya etkisiz kaldığı birçok durumda, ihtilafli devletlerin çözüm için Şart’ın VI. Bölümündeki müzakere, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma, tahkim, yargısal çözüm, bölgesel kuruluşlara veya kendi seçecekleri diğer barışçıl yöntemlere başvurma yoluyla baş başa kalmaktadırlar.

BM şartı uyarınca Güvenlik Konseyi diğer uluslararası aktörler için onların rızası olmadan yasal yükümlölükler oluşturabilmektedir. BM Güvenlik Konseyi yapıtlarını uygulamak zorunda olan devletlerin egemenlik yetkileri ihlal edilmediği gibi yapıtların hedefi olan devletlerin de egemenlik yetkileri ihlal edilmemektedir. Oysa otonom yapıtlar hukuki dayanaklarını uygulayan devletin iç hukuklarından aldıkları ve uluslararası hukukla çeliştikleri oranda devletin uluslararası sorumluluğu bakımından sorun yaratabilmektedirler. *Bozkurt Lotus*³² kararında en güçlü şekilde ifade edilmiş bulunan uluslararası hukukun açıkça yasaklamadığı oranda devletlerin hareket serbestisi olduğu prensibine dayanan yazarlar tek taraflı otonom yapıtların hukuka uygun olduğunu iddia etmektedirler. Öğretide sıklıkla eleştirilen bu kararın otonom uluslararası ekonomik yapıtlar alanında kullanılmasının doğuracağı sorunlardan kaçınmak için -kesin olarak belirlenmiş kuralların yokluğu nedeniyle- devletler ekonomik yapıtlarını sorumluluk hukuku bakımından “misilleme” (*rétorsion*) kavramına dayandırma yoluna gitmektedirler. Geniş anlamda kullanıldığında misilleme terimi, bir devletin diğerine karşı dostane olmayan ve hatta uluslararası hukuka aykırı davranışına karşılık olarak ve fakat hukuka aykırı olmaksızın verdiği tepkiyi ifade ederken; bugün bu kavram topluca uygulanan hukuka uymaya sevk eden yapıtlar, tek taraflı hukuka uymaya sevk eden yapıtlar, tek taraflı zorlayıcı yapıtlar gibi farklı otonom yapıtlarını kapsamaktadır³³.

Dolayısıyla uluslararası ekonomik yapıtların meşruiyeti ya misilleme hukuki rejimi ya da *erga omnes* kuralların ihlali halinde doğan yetkiye dayanmaktadır. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun devlet sorumluluğuna ilişkin çalışması, bir devletin karşı önlem uygulama hakkının kapsamını ve koşullarını ortaya koymuştur³⁴. Ancak bu çalışmaya göre *erga omnes* yükümlölükler temel alınarak uygulanan ekonomik yapıtlar ve karşı önlemler, hukuka aykırı fiilden doğrudan zarar görmeyen üçüncü taraf devletlere, zarar gören devletle aynı hakları henüz tanımamaktadır. UHK 2001 metninin 50. maddesinde *erga omnes* yükümlölükleri ihlal eden devlete karşı ancak uluslararası hukuka uygun tedbirlerin alınabileceği ifade edilmektedir.

Doktrinde kimi yazarlar uluslararası hukukun emredici kurallarının ihlali halinde üçüncü taraf devletlerin karşı tedbirlere başvurabileceğini savunmaktadırlar. Bu argüman temelini Uluslararası Hukuk Komisyonunun devletlerin sorumluluğuna dair kabul edilen taslağının 42. maddesinden almaktadır. Bahsi geçen maddeye göre bir devlet, bir başka devletin sorumluluğunu, ihlal edilen yükümlölüğün doğrudan o devlete veya devletin üyesi olduğu bir gruba veya uluslararası topluluğa borçlu olduğu durumlarda ileri sürebilecektir. Son ihtimale göre söz konusu ihlalde hem

32 *The Case of the S.S. "Lotus" (France v Turkey)* PCIJ Rep Ser A No 10.

33 Julia Schmidt, 'The Legality of Unilateral Extra-Territorial Sanctions under International Law' (2022) 27(1) JCSL 53.

34 Bu koşullar kısaca şöyle sıralanabilir: Hedef devlet uluslararası hukuka göre uluslararası bir haksız fiil işlemiş olmalı, yapıtlar uygulayan devlet zarar gören devlet olmalı, yapıtlar hedef devleti yükümlölüklerine uymaya itmeli, ölçülü olmalı, yapıtların temel hak ve özgürlükler ile *jus cogens* 'e aykırı olmamalı. Haksız eylemin sona ermesiyle son bulmalı. Draft articles on responsibility of States for internationally wrongful acts (n 4) arts 49-54; Pirim (n 6) 146-182.

talepte bulunan devleti hem de tüm uluslararası topluluğu ilgilendiren bir yüküm ihlal edilmektedir. Benzer şekilde, 48. maddeye göre, ihlal edilen yükümlülüğün talepte bulunan devleti de içine alan bir grup devlete karşı olması ya da bir bütün olarak uluslararası topluma karşı olması halinde, doğrudan zarara uğrayan devlet dışındaki bir devlet de ihlalde bulunan devletin sorumluluğuna başvurabilecektir. İki madde arasındaki temel fark sorumluluk iddiasında bulunmak için birinin yükümlülüğü, diğerinin ise zararı ön plana çıkarmasındadır³⁵. Bazı yazarlar haklı olarak söz konusu maddenin 54. madde ile beraber okunması halinde uluslararası hukuka aykırı yaptırımlara değil, sadece misillemeye izin verdiğini ileri sürmektedirler. Oysa uygulama bu iddianın tam tersi yönde şekillenmektedir³⁶.

Diğer taraftan otonom ekonomik yaptırımların ulusal hukuk kaynaklı olmaları sebebiyle, özellikle de ülke dışı uygulanmaları söz konusu olduğunda uluslararası hukuka uygunlukları tartışmaya açık olacaktır. Benzer şekilde iç işlerine müdahale etme yasağı, insancıl hukuk, insan hakları hukuku, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuralları başta olmak üzere uluslararası ticaret, uluslararası yatırımlar bakımından çizilen hukuki sınırlara uyulması da gereklidir³⁷.

BM Güvenlik Konseyi ve diğer uluslararası mekanizmaların etkisiz kalması ve ulusal çıkarların ağır basması güçlü devletlerin otonom yaptırımlardan vazgeçmelerine engel olmaktadır. Bu yaptırımlar kuvvet kullanma yasağıyla ortadan kaldırılmak istenen saldırı, barışın tehdidi ve ihlali gibi durumların insanlık üzerinde yarattığı yıkıcı sonuçlara benzer; hatta kimi zaman daha bile ağır zararlara sebebiyet vermektedir. Bu açıdan 1950 senesinde Uluslararası Hukuk Komisyonu, devletlerin ekonomilerine yapılan saldırı ve tehditleri de “saldırı” tanımına dahil etmek istemiş ancak itirazlar nedeniyle bunda başarılı olunamamıştır³⁸. Potansiyel olarak bu denli yüksek riski barındıran ekonomik yaptırımlar hedefledikleri amaç olan hukuka uygun davranışı sağlama bakımından yeterince etkin midir? Aşağıdaki bölümde bu soruya cevap aramaya çalışacağız.

II. Ekonomik Yaptırımların Etkinliği ve Etkileri Sorunu

Hukuka uygunluğu hakkında bunca mürekkep akıtılan ekonomik yaptırımların amaçlarına ulaşmada sağladığı etkin fayda üzerinde de uzun tartışmalar yaşanmıştır³⁹. Ekonomik yaptırımların Antik Yunan’a kadar uzanan tarihine rağmen her devrin etkin

35 Draft articles on responsibility of States for internationally wrongful acts (n 4).

36 Martin (n 2) 39; Pirim (n 6) 146-182.

37 Martin (n 2) 22.

38 ILC ‘Summary records of the second session’ [1950] 1 YILC 130 para 5(a).

39 Katarina Meissner, ‘How to sanction international wrongdoing? The design of EU restrictive measures (2022) Rev Int Organ <<https://doi.org/10.1007/s11558-022-09458-0>> Erişim Tarihi 12 Mayıs 2022; W Michael Reisman and Douglas L Stevick, ‘The Applicability of International Law Standards to United Nations Economic Sanctions Programmes’ (1998) 9(1) EJIL 86, 88.

ekonomik yaptırımları farklılık arz etmektedir. Soğuk savaş dönemiyle, finansal ve ekonomik piyasaların entegrasyonunun yoğunlaştığı son zamanların ekonomik yaptırımları farklı yöntemlerle aynı amaca yönelmektedir. Önceleri geniş kapsamlı olarak uygulanan ekonomik yaptırımların şimdilerde ölçülülük ve etkinlik kriterleri de dikkate alınarak doğrudan sorunun kaynağı hedeflenerek, genele yayılan bir zarar verilmediği iddia edilmektedir.

Yaptırımlarla hedeflenen uluslararası hukuk kurallarına riayetın sağlanmasıdır. Yakın dönemde uygulanan ekonomik yaptırımlara ve sonuçlarına baktığımızda uluslararası hukuk sūyelerinin halen bir öğrenme sürecinde olduğunu görmekteyiz. Geniş kapsamlı; ekonomilerin tamamını hedefleyen ihracat, ithalat, yatırım kısıtlamaları gibi yaptırımlardan, “akıllı” oldukları varsayılan noktasal, güdümlü yaptırımlara geçilmektedir. Ancak bu ifadeden ticari ambargo gibi geniş kapsamlı yaptırımlardan tamamen vazgeçildiği anlamı çıkarılmamalıdır. Günümüzde maksimum faydayı sağlamak için ekonomik ve finansal yaptırımlar beraberce kullanılmakta, teknoloji yardımıyla kısa aralıklarla sonuçlar analiz edilmekte, sonuçlara göre yaptırım rejiminde değişikliğe gidilmektedir. Zira ekonomik yaptırımların kararlaştırıldıktan sonra kendi haline bırakılarak uygulanması ve sonuçlarının denetlenmemesi başarısızlık nedenlerinin başında gelmektedir⁴⁰.

Ekonomik yaptırımların başarılı sonuç doğurması için pek çok katmandaki verilerin analiz edilerek her olaya özel olarak tasarlanmaları gerekliliği pek çok müellif tarafından belirtilmektedir⁴¹. Bunun yanı sıra ekonomik yaptırımların herhangi bir fayda doğurmadığını hararetle savunan yazarlar da bulunmaktadır. Bu savın önde gelen savunucularında Robert Pape’e göre ekonomik yaptırımların fayda analizi yanlış yapıldığından 1914 ile 1990 arası uygulanan 115 ekonomik yaptırımdan başarılı olanların gerçek sayısı 36 değil sadece beştir⁴². Kaynağı BM, diğer bir uluslararası örgüt ya da devlet olsun öncelikle ekonomik yaptırımların hedeflediği amacı gerçekleştirmediği kabul edilirse o zaman işe yarayan yeni ekonomik yaptırım yaklaşımlarının belirlenmesi gerekecektir.

A. Hedeflediği Amaçlar Bakımından Ekonomik Yaptırım Tasarımı

Ekonomik yaptırımlar tasarlanırken dikkate alınan noktalardan biri fayda maliyet analizidir. Hedefteki devletin ekonomik, siyasi, askeri çıkarlarında meydana gelecek mevcut ya da uzun vadeli zararların hesaplanabilir olması önemlidir. Yaptırıma konu

40 Andrew Mack and Asif Khan, ‘Efficacy of UN sanctions’ (2000) 31(3) Secur Dialogue 279, 282; Reisman and Stevick (n 39) 86.

41 Mack and Khan (n 40) 279-292; Martin (n 2); Daniel P Ahn, ‘Economic Sanctions : Past, Present and Future’ (2019) 20 Georget J Int Aff 126, 126-132; Meissner (n 39); Reisman and Stevick (n 39) 86-141; Özgür Özdamar and Evgeniia Shahin, ‘Consequences of Economic Sanctions: State of the Art and Paths Forward’ (2021) 23 Int Stud Rev 1646, 1646-1671; Robert A Pape, ‘Why economic sanctions do not work’ (1997) 22(2) Int Secur 90, 90-136; Robert A Pape, ‘Why economic sanctions still do not work’ (1998) 23(1) Int Secur 66, 66-77.

42 Pape’a göre başarı kistası olarak gösterilen HSE analizi hatalıdır. Detaylı bilgi için bkz Pape (1997) (n 41) 99.

davranıştan fayda sağlayan devletler ile bundan zarar gören devletlerin mevcut ve müstakbel çıkarlarının bir kez de yaptırımların uygulanmasından sonra incelenmesi gereklidir.

Gerek ulusal gerekse küresel katmanda ekonomik yaptırımlar farklı etkiler doğuracaktır. Bu etkiler iç siyasette zor durumda olan bir hükümetin sorumluluğu üzerinden atmak için kullanılabileceği bir enstrüman olabileceği gibi ulusalcı ideolojilerin yüceltilmesi ile iktidarı perçinleyebilecektir. Ekonomik yaptırımların hedef ülkede iktidar değişikliğini amaçladığı durumlarda tam tersi bir sonuca neden olan bu durum yaptırımların başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olabilecektir. Bu durum İran, Libya ya da Irak örneklerinde görüldüğü gibi bir sonraki aşama olan kuvvet kullanma boyutuna geçilmesine sebebiyet verecektir.

Ekonomik yaptırımlar kimi çıkar grupları için fayda sağlayabilmektedir. Bu gruplar yaptırımın etkinliğinden ziyade kendi çıkarlarını gözeticekleri için karar vericileri -yanlış veriler başta olmak üzere- çok çeşitli yöntemlerle etki altına almaya çalışmaktadırlar. Söz konusu çıkar grupları hedef devlet, otonom yaptırım uygulayan devlet, küresel ekonomideki çok uluslu şirketler bünyesinde olabilmekte, ekonomik yaptırımların sağlayacağı fırsatları maksimize etmek için uluslararası örgütlerdeki karar mekanizmalarını etki altına almaya çalışabilmektedirler. Her halükârda menfaat gruplarının ekonomik tedbirlerden aldığı etkinin kısa, orta ve uzun vadede analizi yaptırımların tasarlanmasında dikkate alınması gereken önemli bir veridir. Ticari kısıtlamalar ya da ambargolar sonucu oluşan konjonktür hedef ülkedeki üreticiler için bir fırsat doğuracaktır. Diğer taraftan yaptırımlara katılmayan üçüncü taraf devlet ya da kişiler pazardaki boşluğu doldurmanın cazibesine kapılabileceklerdir. Lokal üreticiler ve yaptırıma katılmayan devletler için de ekonomik yaptırımlar fırsatlar yaratabilecektir. Diğer taraftan ticaret kısıtlamaları nedeniyle ekonomik darboğaza giren hedef devlet elindeki kaynakları maliyetinin altında satabilmektedir. Yaptırımlar nedeniyle ticari kayıp yaşayan üçüncü taraf devlet ve kişilerin zararlarını telafi edecek bir mekanizmanın yokluğu halinde ekonomik yaptırımlar büyük ihtimalle delinecek, uzun vadede sürdürülebilir olamayacaklardır⁴³.

Ekonomik yaptırımların tasarımında etken olan bir başka unsur ise hedef devletin siyasi rejimi ve iç politikadaki dengeleridir. Totaliter rejimlerde iktidarın halka hesap verme zorunluluğu olmadığından yaptırımların ekonomik maliyetlerini halka yüklemelerine rağmen milliyetçi ve popülist söylemlerle uzun süre iktidarda kalabilmektedirler. Totaliter yönetimlerde ekonomik yaptırımı gerektiren davranış iktidarı elinde tutan kişiyi durumu şahsileştirmesine dahi yol açabilmektedir⁴⁴. Demokratik devletlerde ise yaptırımın kaynağı olan fiil ve politika önem kazanmakta, eğer halkın desteğini alan bir davranış dolayısıyla ekonomik yaptırım uygulanıyorsa

43 Reisman and Stevick (n 39) 86.

44 ibid 94.

bu durum iktidarın oylarını artırmaktadır⁴⁵. Hatta bu politikaların eleştirilmesi sonucu muhalefetin oylarında azalma dahi görülebilmektedir.

Ekonomik yapıtlım uygulayan, bunlara hedef olan ve de tarafsız kalmak isteyen grupların jeopolitik dengeler bakımından analizi, yapıtlımların başarısı bakımından bir diğer önemli faktördür. İyi hesaplanmamış yapıtlımlara hedef olan bir devletin sıkı ilişkiler içinde bulunduğu mevcut ortaklarından uzaklaşarak yeni arayışlar içine girmesi ileride daha ciddi güvenlik sorunlarına yol açma ihtimalini içinde barındırmaktadır⁴⁶. Ekonomik yapıtlımlar dünya barışı ve güvenliği için daha büyük risk oluşturacak ittifakların oluşumuna neden olduğu ölçüde uzun vadede ve sistemin genel amacı bakımından başarısız addedileceklerdir.

Savaşın kendisi gibi hazırlığı da yoğun bir ekonomik kaynak gerektirmektedir. Uluslararası barışı tehdit ya da ihlal eden devletlerin ekonomilerine darbe vurularak uluslararası hukuka aykırı tutumunu değiştirmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır. Elbette devletlerin uygulanan yapıtlımların arkasından dolanmak için yaratıcı çözümleri her daim var olmuştur ve var olacaktır. Bugünkü “akıllı” yapıtlımların ekonominin belli bir sektörünü ya da sektördeki önemli kişileri hedef almasındaki amaç hedef devletin tehdit unsuru olan davranışının finansmanını zora sokmak hatta imkânsız hale getirmektir. Elbette bu yapıtlımlar bakımından da etkin uygulamalar başarının temel şartıdır. Günümüzde çevrimiçi toplantılarla işlerin yürütülmesi mümkünken seyahat yaşağı gibi uygulamalarla etkin sonuç almaya çalışmak mümkün gözükmemektedir.⁴⁷

Ekonomik yapıtlımların finansal ayağını oluşturan kısmı teknolojik gelişmelerden ve özellikle dijitalleşmeden faydalanmaktadır. Ancak veri akışının büyük bölümünü elinde tutan Batılı devletler ellerindeki bu kaynağa rağmen halen yapıtlımlarda hedefleri tespit etmekte zorlanmaktadırlar. Üstelik, son zamanlarda Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) bünyesinde otomatik bilgi değişimi programları ile oluşturulan ağlar gibi vasıtalar dahi bu soruna çözüm oluşturmamaktadır. AB ve Amerikan bankacılık sistemine senelik maliyetinin 25 ilâ 83 milyar dolar olduğu ileri sürülen bu sistemin verimli kullanılamaması, sistemden fayda sağlanamaması ayrı bir incelemenin konusudur⁴⁸.

Finansal yapıtlımların etkinliği bakımından doların rezerv para olması Amerika Birleşik Devletleri'nin eline ilave bir imkân vermektedir. Tek taraflı otonom yapıtlım uygulama olanağı sağlayan bu enstrümana karşı merkeziyetsiz paraların yani kripto paraların ya da başka ülke para birimlerinin kullanılmasının mümkün olduğu iddia edilmektedir. Ancak Venezüella, Çin ya da Rusya ile yaşanan önceki krizlerde

45 Mack and Khan (n 40) 281.

46 Özdamar and Shahin (n 41) 1654.

47 Reisman and Stevick (n 39) 94.

48 Ahn (n 41) 129.

Amerikan finans sistemine başvurmadan dünya ticaretindeki önemli emtia ticaretini gerçekleştirmenin mümkün olmadığı görülmüştür⁴⁹. Şimdilik eldeki bu imkân ulusal ya da uluslararası amaçlar uğruna kullanılmaktadır, ancak AB ve hatta Çin Halk Cumhuriyeti'nin ayrışarak kendi finansal sistemlerini kurması halinde bu ekonomik yaptırım enstrümanı etkisini yitirecek, dengeler değişecektir.

Daniel Ahn'a göre Batı'nın finansal yaptırımlarının başarısı rezerv para biriminde değil daha çok elindeki teknolojik üstünlüğe ve yetişmiş insan gücüne dayanmaktadır. Özellikle bu insan sermayesine erişimi kesilen toplumlar bankacılık, sigorta, dijital teknolojiler, telekomünikasyon, bilişim, sağlık endüstrisi gibi alanlardan soyutlandığı oranda ekonomik bakımdan ciddi zarar görmektedir.⁵⁰ AB'nin Rusya'ya uygulamayı planladığı Altıncı Ekonomik yaptırım paketi bu görüşü doğrular nitelikte olup, Rusya'ya mali denetim ve muhasebe hizmetlerinin verilmemesini planlamaktadır⁵¹.

Yukarıda bahsettiğimiz maliyet analizleri ve çıkar çatışmalarında sıklıkla başvuru yöntem oyun teorisidir⁵². Ancak söz konusu teorinin öngörülerine rağmen hatalı veriler, kestirilebilir olmaktan uzak, gerçeği yansıtmayan askeri, ekonomik ya da siyasi veriler ışığında ekonomik yaptırımlardan fayda beklemek gerçekçi değildir. Ekonomik yaptırımlarda belirlenen hedeflerin geniş kapsamlı ve rejim değişikliği gibi iddialı olmaları halinde başarı şansları daha da azalmaktadır. İşte tüm bu nedenlerle ekonomik yaptırımlar tasarlanırken çok katmanlı analizler yapılmalı ve katılacak taraf sayısı dikkate alınmalıdır. Etkinliği olmayan yaptırımların iç ve dış platformda bir şey yapmış gözükmekten ileriye gidememekte, özellikle iç siyasette kötüye kullanılmaktadır. Diğer taraftan alınan ekonomik yaptırım kararlarının temel hak ve özgürlükler, insancıl hukuk ve uluslararası hukukun emredici kuralları ile BM Şartı'nda belirlenen amaçlarla uyum içinde olması gereklidir.

B. Ekonomik Yaptırımların Zararlı Yan Etkileri

İktisadi çıkarların savaşların en önemli nedenlerinden birini oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Savaşın yıkıcı sonuçları ise hiç şüphesiz masum halk üzerinde hissedilmektedir. BM Şartı kuvvet kullanma yasağı ile bu durumu engellemeyi öngörmüştür. Ancak ekonomik yaptırımlardan bazıları masum halk üzerinde savaşlar kadar ve hatta kimi zaman daha bile fazla tahribata yol açmaktadır⁵³. Bu ihtimalin farkında olan devletler çeşitli vesilelerle ekonomik yaptırımların uluslararası hukuka

49 ibid 130.

50 ibid.

51 Ursula von der Leyen, 'Speech by President von der Leyen at the EP Plenary on the social and economic consequences for the EU of the Russian war in Ukraine – reinforcing the EU's capacity to act' (*European Commission Press Corner*, 4 May 2022) <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_22_2785> Erişim Tarihi 11 Mayıs 2022.

52 Şimşek (n 8) 2064.

53 Jerg Gutmann, Matthias Neuenkirch, Florian Neumeier and Armin Steinbach 'Economic sanctions and human rights: Quantifying the legal proportionality principle' (2018) 2/18 Research Papers in Economics, Universität Trier 2.

aykırı olduğuna ilişkin çalışmalar ortaya koymuşlardır. Örneğin Amerika Devletler Teşkilatı Şartı'nın 19. maddesi bir devletin bağımsız kararlarını değiştirmek için ekonomik olanlar dahil her türlü zorlama uygulanmasını yasaklamıştır⁵⁴. Ayrıca bu tür tedbirlerin 1980 tarihli Devletlerin İç İşlerine Müdahale ve Karışmanın Kabul Edilemezliği Deklarasyonu ile de bağdaşmadığı ileri sürülmüştür.⁵⁵ Ancak uluslararası toplumun mensupları ekonomik yaptırımlardan vazgeçmeyerek, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için kimi zaman uluslararası hukuka aykırı olarak bu tedbirlere başvurmaya devam etmektedir. Sonuçları bakımından masum kişi ve hatta tüm bir halka zarar vermeleri nedeniyle bu tedbirler sıkça eleştiriye maruz kalmaktadırlar. Sonuç olarak ekonomik tedbirleri alan, uygulayan mercilerin kararlarının denetimi için mekanizmalar öngörülmeğe başlanmıştır.

Hatalı tasarlanmış ekonomik yaptırımların temel hak ve özgürlükler, insancıl hukuk ve küresel ticarete zararlı yan etkileri nedeniyle eleştiriye açık olması çok doğaldır. Temel hak ve özgürlükler başta olmak üzere, insancıl hukuk ve dünya ticaret dengeleri bakımından alınan tedbirlerin zararlı yönlerinin tespiti, ekonomik tedbirlerin tasarlanmasında büyük önem arz etmektedir.

1. İnsan Hakları Hukuku Bakımından Etkilerin Değerlendirilmesi

BM Genel Kurulu'nun 2018 tarihli oturumunda 133 olumlu oya karşılık, 53 karşı oy ve 3 çekimser oy ile kabul ettiği kararla; BM'ye üye devletlere uluslararası hukuk, uluslararası insancıl hukuk, devletlerarası dostane ilişkiler ve BM Şartı'na aykırı tek taraflı olarak ülke dışı etki doğuracak şekilde uygulanan, uluslararası ticareti engelleyen ve belki de en önemlisi İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si⁵⁶ ile diğer Temel Hak ve Özgürlüklere (THÖ) aykırı tek taraflı zorlayıcı ekonomik yaptırımları terk etmeleri tavsiye edilmiştir.⁵⁷ Daha sonraları bu karara paralel başka kararlar da alınmış, BM İnsan Hakları Konseyi aynı doğrultuda görüşler beyan etmiş, pek çok BM üyesi bu görüşü destekler deklarasyonlarda bulunmuştur⁵⁸. Öğretide birtakım

54 Article 19: "No State or group of States has the right to intervene, directly or indirectly, for any reason whatever, in the internal or external affairs of any other State. The foregoing principle prohibits not only armed force but also any other form of interference or attempted threat against the personality of the State or against its political, economic, and cultural elements." Charter of the Organization of American States (Date of Conclusion 30 April 1948) 119 UNTS 3.

55 UNGA Res 36/103 (9 December 1981) UN Doc A/RES/36/103.

56 Universal Declaration of Human Rights, UNGA Res 217 A(III) (10 December 1948).

57 UNGA 'Human rights and unilateral coercive measures' (18 January 2019) UN Doc A/RES/73/167. Kararın ilgili paragrafındaki ifade şu şekildedir: "all States to cease adopting or implementing any unilateral measures not in accordance with international law, international humanitarian law, the Charter of the United Nations and the norms and principles governing peaceful relations among States, in particular those of a coercive nature, with all their extraterritorial effects, which create obstacles to trade relations among States, thus impeding the full realization of the rights set forth in the Universal Declaration of Human Rights and other international human rights instruments, in particular the right of individuals and peoples to development".

58 Office of the UN High Commissioner for Human Rights (OHCHR) Rep, 'Analytical study focusing on gender-based and sexual violence in relation to transitional justice' UN Doc A/HRC/27/21; UNHRC Rep 'Report of the Human Rights Council on its thirtieth session' UN Doc A/HRC/30/2; UNHRC Rep 'Report of the Working Group on the Universal Periodic Review' (2017) UN Doc A/HRC/36/10; UNHRC 'Human Rights and Unilateral Coercive Measures' (2018) UN Doc A/HRC/RES/37/21.

yazarlar bu örneklerin insan hakları hukukuna ve insancıl hukuka aykırı, hedef ayrımı yapmaksızın etki doğuran, gereklilik ve ölçülülük prensiplerine uygun olmayan ekonomik yaptırımların uluslararası hukuka aykırı olduğuna ilişkin oluşmakta olan bir teamül kuralına delil teşkil ettiğini ve bu sonuca yönelik bir iradenin neredeyse oybirliği ile kabul edilen BM'nin Sürdürülebilir Kalkınma 2030 hedefinde de mevcut olduğuna dikkat çekmektedirler⁵⁹. Bu görüşe karşı, önemli bazı devletlerin itirazları nedeniyle teamülün oluşumu şartlarının tamamlanmadığı gerekçe gösterilerek karşı çıkmıştır⁶⁰.

Bununla beraber, ekonomik yaptırımların içerik ve sonuçları bakımından bazı temel hususları dikkate almaması halinde, hukuki himaye görmeleri beklenemeyecektir. BM Şartı'nın 55(c) maddesi, devletleri din, dil, ırk, cinsiyet farkı yapmaksızın insan haklarına saygılı olma konusunda teşvik ederken, 1970 tarihinde Genel Kurul tarafından kabul edilen Birleşmiş Milletler Antlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İş Birliği Kurulmasına İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusunda Bildirge ve eki gibi pek çok uluslararası belge İnsan Haklarına saygı temel prensibinin uluslararası hukuktaki yerini kuvvetle dile getirmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere 1950 senesinde Uluslararası Hukuk Komisyonu, devletlerin ekonomilerine yapılan saldırı ve tehditleri “saldırı” tanımına dahil etme teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁶¹. Bugün devletlerin birbirlerine karşı siber saldırılarda bulunmaları çerçevesinde aynı tartışmalar yapılmakta, belli bir eşik sonrası saldırının oluşabileceği iddia edilmektedir.

Ekonomik yaptırımların içeriğinin insan hakları hukuku bakımından hukuka uygunluğu, bunların gerekliliği ve ölçülülüğü ile doğrudan orantılıdır. Uygulanan tedbirin masum halk kitleleri ve birey üzerindeki etkileri elbette meşruiyet bakımından dikkate alınması gereken en başlıca kıstastır⁶². Gereklilik kriteri, hedefi gerçekleştirmeye yönelik ihtiyacın hareketsiz kalınması halinde ortaya çıkacak zarara olan oranı ile ölçülebilmektedir. Bu açıdan harekete geçmenin gerekli olduğuna karar verildikten sonra alternatif ekonomik yaptırımlar arasında en etkin, en az zarar veren seçilmelidir. Hedeflenen amaç ile alınan tedbirler arasında bir orantılılık olmalı, göze alınan, kabul edilen makul bedel ya da zararın sınırı aşılmamalıdır. Ekonomik yaptırımların kararlaştırılmasında olduğu gibi uygulanması sırasında da sıklıkla genel ekonomi, insan hakları hukuku ve insancıl hukuk açısından etkiler analiz edilmeli, sonuçları bakımından uygulanan tedbirlerin kontrolden çıkmasına izin verilmemelidir. Ayrıca ölçülülük prensibi bakımından Uluslararası Adalet Divanı'nın kuvvet

59 Pierre Emmanuel Dupont, ‘Human rights implications of sanctions’ in Masahiko Asada (ed) *Economic Sanctions in International Law and Practice* (Routledge 2020) 40.

60 Alexandra Hofer, ‘The Developed/Developing Divide on Unilateral Coercive Measures: Legitimate Enforcement or Illegitimate Intervention?’ (2017) 16(2) *Chin J Int Law* 175-214.

61 ILC (1950) (n 38) para 5(a).

62 Gutmann, Neuenkirch, Neumeier and Steinbach (n 53) 2.

kullanmaya dair insancıl hukuk için uyguladığı kısıtları, ekonomik yaptırımların insan hakları hukukuna uygunluğu için de uygulamak mümkündür. Buna göre, sivillere zarar vermeden, meşru amaç için kaçınılmaz olan en az zarar ve kabul edilebilir zayıyatın üstü ölçülülük prensibinin sınırını oluşturacaktır.

Uygulanan tedbirin, hiçbir suçu olmayan, masumlar arasında ayırım gözetmeksizin sonuç doğurması meşruiyet ve hukuka uygunluk bakımından sorun yaratacaktır. Örneğin Katar'a uygulanan otonom ekonomik yaptırımlar konusu tartışılırken benzer eleştirilerle, yaptırımların yan etkilerine dikkat çekilmiştir⁶³. Bir devletin ülkesi sınırları içinde o ülke vatandaşlarının tamamına ya da orada ikamet eden üçüncü ülke vatandaşlarına uygulanan yaptırımların ölçülü ve gerekli oldukları kabul edilemeyecektir. Özellikle *jus cogens* niteliğindeki insancıl hukuk ve insan hakları hukukuna aykırı sonuçlar doğuran tedbirler hukuken himaye görmeyecektir. Ayrıca pozitif hukuk bakımından bu tür tedbirler 1980 tarihli Devletlerin İç İşlerine Müdahale ve Karışmanın Kabul Edilemezliği Deklarasyonu ile de bağdaşmamaktadır⁶⁴. Bir devletin liderlerinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit ya da ihlal etmiş olması gerekçesiyle o ülke halkının tamamının ekonomik, sosyal, kültürel ve temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılmasını savunmak mümkün değildir.

Öte yandan kabul edilmesi gereken bir gerçek, ekonomik yaptırımların insan haklarına etkilerini somut olarak ölçmenin zorluğudur. Oysa tedbirlerin tasarımında bu bilgi hayati önem taşımaktadır. Öğretide ekonomik veriler üzerinden ampirik çalışmalar yapan kimi yazarlar ekonomik yaptırımların etkilerini değerlendirmek için temel insan hakları, ekonomik haklar, bireyin gelişimi ile ilgili haklar, siyasi ve medeni haklar şeklinde ayrımlarla incelemelerde bulunmuşlardır.⁶⁵ Yapılan araştırmalara göre bir devletin tüm ekonomisi üzerinde etki doğuran yaptırımlar uygulandığında en çok etkilenen alan yaşam hakkıdır. İran, Haiti, Küba ve Irak'a uygulanan yaptırımlar nedeniyle en temel tedaviler ilaç yokluğundan yerine getirilememiş, yeni doğan bebeklerde ölüm oranları çok yüksek oranlara ulaşmıştır⁶⁶. Uluslararası Adalet Divanı'nın İran-Amerika davasında tespit ettiği üzere sivil havacılıkta uçak yedek parçalarının tedarik edilmiyor olması nedeniyle uçuş güvenliği kalmamıştır⁶⁷. Temel gıdalar ve hatta temiz içme suyuna dahi erişemeyen halklar salgın hastalıkların pençesine düşmüştür. Hedefi şaşıran ekonomik tedbirler yüzünden bireyin kendini gerçekleştirmek için eğitime erişim, meslek sahibi olma, barınma, giyecek, yiyecek,

63 *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates)* (Merits) [2021] ICJ Rep 71; UNCHR, 'Report of the Special Rapporteur on the negative impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights' (2018) UN Doc A/73/175, para 38.

64 UNGA Res 36/103 (9 December 1981) UN Doc A/RES/36/103.

65 Gutmann, Neuenkirch, Neumeier and Steinbach (n 53) 2. 19 indikatör üzerinden 121 ülke verisinin incelendiği bu çalışmada ekonomik yaptırımların insan haklarına uygunluğu açısından genelde ölçülülük ve gereklilik testleri bakımından olumlu sonuç alınmadığı görülmüştür, ibid 9.

66 UN Human Rights Council, 'Situation of Human Rights in Cuba' (27 January 2007) UN Doc A/HRC/4/12, para 7.

67 *Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America)* (Order) [2018] ICJ Rep 623, para 91.

içecek, seyahat hakkı gibi en temel haklardan mahrum kalmasına neden olunmuştur. Ayrıca adaletsiz gelir dağılımı, kadınların fırsat eşitliği gibi pek çok hedef devletin toplumunun gerilemesine yol açmıştır⁶⁸.

Ortaya çıkan tüm bu negatif tespitler ekonomik yaptırımları zararlı yan etkilerinden sıyrarak şekilde yeniden tasarlanmalarına vesile olmuştur. “Akıllı” ya da “güdümlü” olarak isimlendirilen bu yaptırımlar, sorumlu tutulan politikacıları, bunları finansal ya da teknolojik olarak destekleyen gerçek ya da tüzel kişilerle kurumları hedefleyecek şekilde yeniden düzenlenmişlerdir. Bu tedbirler sadece bu kişilerin varlıklarını dondurarak, para transferlerini bloke ederek ya da kritik sektörlerle erişimlerini engelleyerek minimum zararla, maksimum etki elde etmeyi hedeflemektedirler. Dondurulacak varlıkların tespiti ile risk taşıyan para transferlerinin engellenmesinde en büyük yardım yüksek teknolojiden gelmektedir. Ekonomik yaptırıma gerekçe oluşturan durumu finanse eden kişilerin tespiti, varlıklarının dondurulması ve para transferlerinin engellenmesi için elzemdir. İstihbarat birimlerinin iş birliği sonucu elde edilen kişi ve kurumlar hakkında yaptırım kararları alınmakta, oluşturulan listeler finansal kurumlarla paylaşılmaktadır.

Günümüzde uluslararası ticarete kullanılan hâkim ödeme aracının Amerikan Doları olması ve transferlerin bu ülke finansal kuruluşlarınca gerçekleştiriliyor olması nedeniyle, Amerikan Yabancı Varlık Kontrolü Ofisi (OFAC) ekonomik yaptırımlar bakımından çok önemli bir pozisyondadır. OECD otomatik bilgi paylaşımı ve benzeri istihbarat ağlarından elde edilen bilgiler sayesinde OFAC sakıncalı kişi ve kurumları ABD Hazine Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve ilgili diğer Federal kurumların da iş birliği ile belirlemektedir⁶⁹. Bu listelere giren kişi, şirket ya da kurumlar ilintili oldukları hedef ülke gibi genel yahut terörizmin finansmanı, uyuşturucuyla mücadele gibi özel programlara aykırı davranışları nedeniyle tespit edilmektedirler. Dünya ticaretinin %95’i on iki Amerikan Federal Rezerv bankası ve önemli finans kuruluşlarının yer aldığı Amerikan FedWire sisteminin bir parçası olan CHIPS sistemi üzerinden gerçekleştirildiğinden, bloke edilmek istenen transferin muhabir hesabı bir şekilde söz konusu sistemi kullanmak zorundadır ve böylece tespiti mümkündür⁷⁰. Netice olarak fon transferi bakımından eğer kişiler ve altta yatan ticari ilişki doğru tespit edilmişse yaptırımın etkin olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Böyle olmakla beraber; genelde kara liste olarak adlandırılan bu listelere giren ve varlıkları dondurulan ya da el konulan kişilerle ilgili temel sorun alınan kararlara karşı etkin yargısal denetimin bulunmamasıdır. Adil yargılanma, savunma hakkı, idarenin fiillerinin etkin yargısal denetimden geçmesi zorunluluğu, mülkiyet hakkı bakımından

68 Bu konuda detaylı çalışma için Dupont (n 59) 40ff.

69 Barry E Carter and Ryan Farha, ‘Overview and Operation of U.S. Financial Sanctions, Including the Example of Iran’ (2013) 44 Geo J Int’l L 903, 904.

70 ibid 907.

yapılan suçlamalarla ilgili bilgi edinme hakkı başta olmak üzere, haksız yere ismi bu listelere giren kişilerin itibarlarının zedelenmesi, kişisel verilerin korunması kanunlarına aykırılık gibi pek çok sorun yeni nesil “akıllı” ya da “güdümlü” ekonomik tedbirlerin temel sorununu oluşturmaktadır. Bahse konu sakıncaları ortadan kaldırmak için oluşturulan BM İnsan Hakları Konseyi’ne şikâyet mekanizması insan hakları hukuku bakımından alışılmalı etkin himayeyi sağlamaktan çok uzak kalmaktadır. Kimi istisnai durumlarda BM Özel Temsilcisi ilgili devletlere bildirim göndererek kimi haksızlıkların önüne geçmeyi hedeflemektedir. Güvenlik Konseyi’nin 2006’da oluşturduğu Focal Point ile yanlışlıkla ya da haksız yere listeye giren kişilerin listeden çıkartılması için bir mekanizma oluşturulmuştur. 20 Ocak 2022 itibariyle itirazda bulunan 115 kişi ya da kurumun itirazlarının 105’inin incelemesi tamamlanmış ve 34 kişinin listeden çıkartılmasına karar verilmiştir⁷¹. Yine listelerdeki hataların önüne geçmek için ombudsmanlık makamı kurulmuş ve incelemeler sonunda 88 kişi listeden çıkarılırken, 23 kişinin talebi reddedilmiştir⁷². Bu kişilerden birisinin isim benzerliği yüzünden listede bulunması gösterilen özenin boyutu bakımından dikkat çekicidir.

Ekonomik yaptırımlar nedeniyle listelere isimleri yazılan kişi ya da kurumların etkin olarak itirazda bulunabilecekleri, erişim sağlasalar bile adil yargılanma hakları ihlal edilmeden sonuç alabilecekleri yargısal mekanizmaların yokluğu, “akıllı” yaptırımların en büyük sorununu oluşturmaktadır. Birden fazla yargı çevresinde içtihadı konu olan Kadı davası ekonomik yaptırımların insan hakları konusunda verdiği sınavı göstermek bakımından önemlidir. 11 Eylül saldırılarından sonra BM Güvenlik Konseyi 1267 ve 1999 sayılı kararlarıyla teröre destek veren kişilerin mal varlıklarının dondurulmasına karar vermiştir. Bu kişilerin listesini oluşturmak için bir komite kurulmuştur. Söz konusu komite, hangi kriterlere göre oluşturulduğu tam olarak bilinmeyen bir liste ile sakıncalı oldukları iddia edilen kişileri içeren bir liste hazırlamıştır. Listedeki kişilerin bu durumdan liste yayınlandıktan sonra haberleri olmuş, dolayısıyla kendilerini savunamamışlardır. Hukuka uygun delillere göre hazırlandığı şüpheli olan listedeki kişilere, kendilerini savunma imkânı olarak, vatandaşları oldukları ülke vasıtası ile Konsey’de savunma yapabilme hakkı tanınmıştır. Ancak o listeye alınış nedenleri belirtilmediğinden, suçlamaya mesnet deliller verilmediğinden bu kişiler kendilerini gerektiği gibi savunamamışlardır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, AB verilen BM kararları doğrultusunda listedeki kişilerin malvarlıklarının dondurulması için bir tüzük çıkartmıştır. Oluşturulan listede yer alan ve İsveç’te malvarlığı bulunan Kadı isminde bir Suudi Arabistan vatandaşının malvarlığı da hazırlanan tüzük doğrultusunda dondurulmuştur. Bu durum karşısında mağdur olduğunu iddia eden Kadı, bireysel işlemin ve tüzüğün iptali için dava açarak adil yargılanma ve mülkiyet hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. AB Adalet Divanı Yedinci Dairesinin verdiği hükümde BM

71 UN Department of Political and Peacebuilding Affairs, ‘United Nations Security Council Sanctions Regimes’ (2022) 36 <https://www.un.org/securitycouncil/sites/www.un.org/securitycouncil/files/subsidiary_organ_factsheets.pdf> Erişim Tarihi 11 Aralık 2022

72 ibid 38.

Güvenlik Konseyi kararlarının uluslararası hukukta bağlayıcı olduğunu, AB'nin kendisi üye olmasa bile bütün üyelerinin BM üyesi olduğunu ve AB'nin bu devletlerden BM Şartı'na aykırı davranmasını isteyemeyeceğini belirterek Kadı'nın taleplerini reddetmiştir⁷³.

Mülkiyet ve adil yargılanma hakkının ihlal edilmediğine hükmeden bu karar Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) Genel Dairesi tarafından bozulmuştur. Divan kararında AB'nin kendi normlar hiyerarşisi olduğunu, uluslararası bir antlaşmanın bu hiyerarşideki yerini yine AB'nin kendisinin belirleyeceğini belirttikten sonra, AB'nin anayasal prensiplerine aykırı bir hüküm teşkil edilemeyeceğini ifade etmiştir⁷⁴. BM Güvenlik Konseyi Komitesinde Kadı'nın kendisini savunma hakkı verilmeden hazırlanmış bir listeye dayanılarak çıkarılan tüzüğün AB nezdinde kutsal olan savunma hakkını ihlal ettiği saptanmıştır⁷⁵. Kanaatimizce mahkemenin bu görüşü yerindedir. Bazen şekli kurallar hukukta hakkın kendisini oluşturmaktadır. Avukatla görüşme, hakkındaki suçlamayı öğrenme, duruşmalı olarak dinlenme, suçun özenli soruşturulması, adil yargılanma gibi *habeas corpus*'tan bu yana genişleyerek korunan haklara uymamak adalete olan inancı yok edebilmektedir. Bu nedenle ABAD, AB hukuku açısından gerekli yargılama usulü kurallarına uyulmaksızın kişilerin malvarlığına el konulmasını kabul etmemiştir⁷⁶. Böyle olmakla beraber söz konusu davada kararın bozulmasına rağmen ihtiyati tedbirle mevcut durum korunmuştur⁷⁷. BM Komitesi Kadı hakkındaki delilleri mahkemeye gönderdiğinde, karara mesnet yeterli kanıt olmadığı ortaya çıkmıştır. 2010 yılında genel mahkeme AB tüzüğünü iptal etmiş,⁷⁸ bu karar 2013'te ABAD tarafından onaylanmıştır⁷⁹. Ancak ABAD tarafından hüküm verildiğinde BM tedbirleri zaten kendiliğinden kaldığından kararın somut bir faydası olmamıştır.

Kadı, AB nezdinde yürüttüğü bu mücadeleye paralel olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) başta olmak üzere farklı yargı çevrelerinde davalar açmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde açtığı davalar hariç diğer yargı çevrelerindeki tüm davalarını kazanmıştır⁸⁰. Bu durum Amerikan yargısında kara listeye alınan kişilerin, benzer işlemlere karşı etkin yargısal denetimden mahrum kaldıklarını göstermektedir. Amerikan Mahkemeleri'ndeki davalarda alınan tedbirin hukuka uygunluğunun insan hakları hukuku bakımından incelenmesi yerine tebligat usullerine uyulmaması, bloke edilen varlıktan sağlık giderleri gibi harcamalara izin verilmemesindeki ölçsüzlük

73 Case T-85/09 *Yassin Abdullah Kadi v European Commission* [2010] ECHR II-05177, paras 124, 151.

74 Joined Cases C-402/05 P and C-415/05 *Yassin Abdullah Kadi and Al Barakat International Foundation v Council of the European Union and Commission of the European Communities* [2008] ECR I-06351, para 22.

75 Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P, and C-595/10 P *European Commission and the Council of the European Union v Yassin Abdullah Kadi* [2013], para 135.

76 *ibid* paras 87, 88, 118.

77 *ibid* para 42.

78 *ibid* paras 138-140, 142-149.

79 *ibid* para 168.

80 *Kadi v Geithner*, 42 F Supp 3d 1 (DDC 2012) 6-7, 11-13, 29.

gibi problemin özüne dokunmayan teknik konular incelenmiştir⁸¹. Amerika Birleşik Devletleri'nin mülkiyet hakkının mutlak olmadığı ya da Amerikan Anayasası'nın yabancılar için insan hakları bakımından tam koruma sağlamadığı gerekçeleriyle aldığı kararlar kanaatimizce isabetsizdir⁸². Listeye ismi alınanların, bu kararı uygulayan ulusal hukuki işlemlere karşı yerel mahkemelere başvurabilecekleri, bu yüzden etkin yargısal denetimin varlığını iddia eden yazarların görüşü de kanaatimizce isabetli değildir⁸³. Zira Kadı davasında tespit edildiği gibi güvenlik gerekçesiyle dosya içeriğine erişim sağlanamadığından yargı süreçlerinden beklenen ve alışlagelmiş fayda sağlanamamaktadır. Yaptırım listelerinin teknik anlamda yargısal denetime tabii bir yargı kararı olmadığını, bunun sadece önleyici bir güvenlik tedbiri niteliğinde bir karar olduğunu ileri süren yazarlar ise geniş anlamda tüm idari işlem ve eylemlerin yargısal denetimden geçmesi temel kuralını gözden kaçırmaktadırlar⁸⁴.

AİHM içtihatlarının yanı sıra AB uygulamaları incelendiğinde ekonomik yaptırımların zararlı etkilerine karşın en yüksek çabanın, bazı istisnalar hariç, yine Avrupa devletleri ve AB'den geldiğini görmekteyiz. AB ekonomik yaptırımların etkilerini ve etkinliğini sistematik olarak gözden geçirmektedir. Avrupa Birliği İşleyişine Dair Andlaşma'nın⁸⁵ 263. maddesi, Birliğin tüm işlemlerinin yargısal denetime tabi olduğunu belirtmektedir. Bu denetim sonunda bireysel işleme mesnet genel işlem iptal edilebilmektedir. Yine Andlaşma'nın 268. maddesi gereğince hatalı olarak verilmiş kararlar nedeniyle tazminata hükmedilmesi imkânı bulunmaktadır.

ABAD'ın emsal kararı üye devletlerin ulusal mahkemelerini bağlayacağı ve AB hukukunun üstünlüğü ve anıdalığı ilkesi gereği ulusal mevzuatların üstünde yer alarak adeta anayasallık denetimi yapacağından, göreceli olarak etkin koruma sisteminin varlığından bahsedebiliriz. Ancak yinelemek gerekirse buradaki temel sorun, soruşturmanın özenle yapılmıyor olması, elde edilen kanıtların yasallığı ve kredibilitesi denetlenmeden listelerin oluşturulmasıdır. Etkin yargısal itiraz yollarının yokluğu durumu THÖ ihlalleri bakımından daha da vahim hale sokmaktadır. Üstelik yukarıda izah etmeye çalıştığımız üzere finansal piyasalardaki ödeme mekanizmaları neredeyse tamamen ABD'nin kontrolü altındadır. Amerikan mahkemelerinin ekonomik yaptırım kararlarını incelerken konunun özüne değinmekteki isteksizlikleri nedeniyle diğer yargı mercilerinde kazanılan davaların ABD'ye etkisi yoktur. Dolayısıyla finansal ödeme sistemini elinde tutan ülkenin yargı merciinde alınan kararlar daha ziyade mevcut hukuksuzluğu himaye eder yöndedir.

81 *Al Haramain Islamic Found Inc v US Dep't of Treasury*, 686 F 3d 965 (9th Cir 2012); *Kindhearts v Geithner*, 647 F Supp 2d 857 (ND Ohio 2009).

82 Elena Chacko, 'Due Process Is in the Details: U.S. Targeted Economic Sanctions and International Human Rights Law' (2019) 113 AJIL Unbound 157, 161ff.

83 *ibid*

84 George A Lopez, 'In defence of Smart Sanctions: A Response to Joy Gordon' (2012) 26(1) Ethics & International Affairs 141.

85 Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [2012] OJ C326/47.

2. İnsancıl Hukuk

Her ne kadar silahlı çatışma esnasında devlet davranışları için düzenlenmiş olsa da masum halk üzerinde yarattığı etkiler nedeniyle silahlı çatışmalara dair kuralların barış zamanında ekonomik yaptırımlar bakımından uygulanabileceğini savunan görüşler mevcuttur⁸⁶. Genel olarak ekonomik yaptırımlar THÖ ile bağdaşmadığı gibi insancıl hukuk ile de bağdaşmamaktadır. Genele etkili yaptırımların toplumda zayıf durumda olanlar üzerinde daha fazla zararlı etki doğurduğu, çocuklara, yaşlılara, kadınlara menfi etkileri olduğu üzerine birçok çalışma yapılmıştır⁸⁷. Jeopolitik dengelerin bozulması dünya barışını tehdit edebilirken, hedef ülkedeki toplumun yolsuzluk ve yokluk içinde kalması, zarar gören halklarda psikolojik olarak yaptırım uygulayan kültürlerle karşı düşmanlık beslenmesine neden olmaktadır.

Bununla beraber belirsiz süreli, geniş kapsamlı ekonomik yaptırımların negatif etkilerinin tam bir listesini yapmak mümkün gözükmemektedir. Irak'a uygulanan yaptırımları mercek altına alan Columbia Üniversitesi'ndeki bir çalışmada Ağustos 1991 ile Mart 1998 tarihleri arasında beş yaş altı çocuklarda ölüm oranı daha önceki rakamların 200.000 kadar üstünde gerçekleşmiştir⁸⁸. Bu sayı Körfez Savaşı'ndaki askeri kayıpların dahi çok üstündedir. Enflasyon nedeniyle fiyat artışının inanılmaz boyutlara ulaştığı bir ekonomide gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığı, yasalara aykırı, etik olmayan işlerin fazlaştığı farklı kurumların raporlarında tespit edilmiştir. "Güdümlü" ya da "akıllı" yaptırımların bu etkilerden ari olduğu savının tersini iddia eden çalışmalar bu alanda kat edilmesi gereken yolun ne kadar uzun olduğu hakkında fikir vermektedir⁸⁹. BM Genel Sekreteri Kofi Annan 1998 senesinde yaptığı konuşmada bu konuya özellikle dikkat çekmiştir⁹⁰. Ekonomik yaptırımlar hedef devletin içindeki

86 Dupont (n 59) 42; Nema Milaninia, 'Jus ad bellum economicum and jus in bello economico: The Limits of Economic Sanctions Under the Paradigm of International Humanitarian Law' in Ali Z Marossi and Marisa R Bassett (eds), *Economic Sanctions Under International Law* (TMC Asser and Springer 2015) 95, 97. Buna karşın, sivillerin zarar görmemesi temel felsefesine dayanan İnsancıl Hukuk temel normlarının ekonomik yaptırımlar bakımından kullanılabilmesine dair savların mümkün olmadığını savunan karşı görüşler de mevcuttur. Ilieva, Dashtevski and Kokotovic (n 23) 201-211.

87 Mack and Khan (n 40) 284; Dursun Pekşen, 'Socio-Economic and Political Consequences of Economic Sanctions for Target and Third-Party Countries' < <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Events/Seminars/CoercitiveMeasures/DursunPeksen.pdf> > Erişim Tarihi 11 Aralık 2022; Dursun Pekşen, 'Economic Sanctions and Human Security: The Public Health Effect of Economic Sanctions' 7(3) *Foreign Policy Analysis* 237-251; Dursun Pekşen, 'Economic Sanctions and Official Ethnic Discrimination in Target Countries, 1950-2003' (2016) 27(4) *Defence and Peace Economics* 480-502; Dursun Pekşen, 'How Do Target Leaders Survive Economic Sanctions? The Adverse Effect of Sanctions on Private Property and Wealth' (2016) 13(1) *Foreign Policy Analysis* 215-232 ; Dursun Pekşen and A Cooper Drury, 'Economic Sanctions and Political Repression: Assessing the Impact of Coercive Diplomacy on Political Freedoms' (2019) 10(3) *Human Rights Review* 393-411; Dursun Pekşen and A Cooper Drury, 'Coercive or Corrosive: The Negative Impact of Economic Sanctions on Democracy' (2010) 36(3) *International Interactions* 240-264; Dursun Pekşen, TM Peterson and A Cooper Drury, 'Media-Driven Humanitarianism? News Media Coverage of Human Rights Abuses and the Use of Economic Sanctions' (2014) 58(4) *International Studies Quarterly*, 855-866.

88 Richard Garfield, 'Morbidity and Mortality Among Iraqi Children from 1990 to 1998: Assessing the Impact of the Gulf War and Economic Sanctions' (2019) Kroc Institute for International Peace Studies, University of Notre Dame, <<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A2E2603E5DC88A4685256825005F211D-garfie17.pdf>> Erişim Tarihi 8 Aralık 2022.

89 Özdamar and Shahin (n 41) 1657. Joy Gordon, 'The Invisibility of Human Harm: How Smart Sanctions Consumed All the Oxygen in the Room' (2015) 82(4) *Social Research* 863-874.

90 UN Secretary General, 'Annual Report on the work of the Organisation' (1998) UN Doc A/53/1, para 64; Karşı yönde bkz Lopez (n 84) 135-146.

masum halk kitleleri üzerinde ciddi menfi etkiler doğurduğu gibi mülteci sorunları ve göç başta olmak üzere üçüncü taraflar üzerinde de zararlı etkiler doęurabilmektedirler⁹¹.

3. Dünya Ticaret Örgütü Andlaşmalarının İhlali Sonucunu Doğuran Etkiler

Uluslararası serbest ticaretin faydaları üzerinde Ricardo ile başlayan, Adam Smith ile süregelen öğreti üzerine kurulu ülkeler arası ticaret engellerini kaldırma akımı, teknolojik gelişmelerle ivme kazanmıştır. Bu sayede iletişim imkanları artmış, deniz, hava ve kara taşımacılığında hizmet veren filoların sayısı olağanüstü rakamlara ulaşmıştır. Arzdaki artışla düşen navlun fiyatları sayesinde mal ticareti artmış, hizmetler ile sermaye ise küresel pazarda neredeyse serbestçe dolaşmaya başlamışlardır. Gümrük tarifeleri, sayısal engeller, kotalar ve eş etkili tedbirlerle mücadele sonucu iç içe geçen ekonomiler ve karşılıklı ilişkilerin devletler arasında sıkı bağlar oluşturacağını ve bu durumun çatışmaları engelleyeceği ileri sürülmüştür. Ekonomik yapıtlar ise tüm bu öğretinin aksine sonuçlar doğurmaktadır. 1947 GATT ile başlayan ve sonraları Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) evrilen sistem temelde ayrımcılık yasağı ile en çok gözetilen ulus prensipleri üzerine yükselmiştir.

Ekonomik yapıtların DTÖ sistemine verdiği zararla örgüt nezdinde uyumsuzlukların çözümlü mekanizmaları kullanılarak mücadelede edilmeye çalışıldıysa da bundan müspet bir sonuç alınmamıştır. Başarısızlığın nedenlerinden birisi önceleri sorun yaşanan devletlerin DTÖ'nün nüvesi olan GATT'a taraf olmamasıyken, daha sonraları bunun yerini tek taraflı ekonomik yapıtları en çok uygulayan Amerika Birleşik Devletleri aleyhine çıkacak bir kararın, bu ülkenin DTÖ'yü terk etmesi ve örgütün etkinliğini yitirmesi kaygısı almıştır⁹². Zira ekonomik yapıtları en çok uygulayan ülke halen Amerika Birleşik Devletleri'dir. Uyguladığı kimi yapıtlar otonom, tek taraflı ve hatta ülkesellik prensibine aykırıdır. Çok uluslu şirketlerin, bankaların şube ve iştiraklerine, bu firmaların yönetim kadrolarının Amerikan vatandaşı olduğu ya da Amerika'da buldukları ölçüde yapıtları şirket politikası olarak tüm dünyada uygulamaları beklenmektedir⁹³. Hatta kimi projelerde Amerikan şirketlerinin lisanslarını kullanan, Amerika ile alakası olmayan şirketlerin bu lisansları yapıtlar kapsamına giren sektör, hatta devletlerde kullanılmasına engel olunmuştur. Örneğin Sibiry boru hattı ile ilgili Polonya ve Sovyetler Birliği'ne uygulanan yapıtlar dolayısıyla AB ile ABD karşı karşıya gelmiş, Brejnev'in ölümü sonrası Walesa'nın serbest bırakılmasını fırsat bilen Reagan derhal faydadan çok zarar veren bu yapıtlardan vazgeçmiştir⁹⁴.

Genel olarak DTÖ mevzuatının öngördüğü pek çok alanda aykırı kararlar alan Amerika Birleşik Devletleri'nin DTÖ sistemi içinde panel kararlarında mahkûmiyet

91 Gutmann, Neuenkirch, Neumeier and Steinbach (n 53) 5.

92 Lowenfeld (n 9) 753ff.

93 Schmidt (n 33) 65.

94 Lowenfeld (n 9) 754.

alması işten bile değildir. Ancak gelişim aşamasında GATT ve sonrasında DTÖ, stratejisini ABD'yi sistemin içinde tutmaya dayandırmıştır. İşte bu yüzden ince bir çizgide politika güden örgüt, ABD'yi kaybetme korkusuyla barış ve güvenlik mesnetli kararları incelemekten, karara bağlamaktan imtina etmiştir. GATT Andlaşması'nda bazı hallerde XXI. maddesindeki güvenlik istisnaları hükümlerinden yararlanarak taahhütlerde değişikliğe gidilebilmesi ve andlaşmanın BM sistemiyle çatışmasının önüne geçilmesi sağlanmaktadır⁹⁵. Ekonomik yaptırımların GATT ve DTÖ andlaşmaları bakımından değerlendirilmesinde ihlal iddiası bu maddeye de dayanılarak verilen mecburi uyuşmazlıkların çözümü kararlarında kabul edilmemiştir⁹⁶. Amerika'nın Küba yaptırımları dolayısıyla çıkardığı Helms-Burton Yasası'nın DTÖ Andlaşmaları'nın pek çok hükmüne aykırılığı iddiası ise GATT prosedürü dışında AB ile ABD'nin sulh olmasıyla sonuçlanmıştır⁹⁷.

III. Rusya'ya Ukrayna Savaşı Özelinde Uygulanan Son Yaptırımların Kısa Analizi

Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan politik gerginlik sürecinde ilk olarak Kırım'ın ilhakı nedeniyle ve daha sonra Ukrayna'ya toptan saldırıyla kuvvet kullanma yasağının açıkça ihlal edilmesi sonucunda Rusya aleyhinde birtakım ekonomik yaptırımlar kararlaştırılmıştır. Bu bölümde Rusya'ya uygulanan ekonomik yaptırımları, etkinliklerini ve hukuka uygunluklarını analiz edeceğiz.

A. Rusya'ya Uygulanan Ekonomik Yaptırımlar

1. Kırım'ın İlhakı Sonrası Uygulanan Yaptırımlar

Rusya'nın 2014 senesinde Kırım'ı ilhak etmesinin ardından bir dizi ekonomik yaptırım uygulanmaya başlanmıştır. Güvenlik Konseyi'ndeki daimî üyelik pozisyonu nedeniyle elindeki veto imkânını kullanan Rusya Federasyonu, Şart'ın 39 ila 41. maddeleri kapsamında bir karar alınmasına izin vermemiştir. Güvenlik Konseyi tarafından alınan bir ekonomik yaptırım kararı olmadığı için yaptırımları dönemsel olarak kontrol eden bir komite de olamayacağından yaptırımların etkilerini ve

95 Madde XXI: "Güvenliğe mütaallik istisnalar İşbu Anlaşmanın hiçbir hükmü : a) Bir Akad Tarafı açıklanmasını güvenliği bakımından ana menfaatlerine aykırı gördüğü malumatı vermeye icbar edecek şekilde, b) Veya bir Akad Tarafın güvenliği bakımından ana menfaatlerinin himayesi İçin elzem addettiği aşağıdaki tedbirleri itihaz etmesine mâni olacak şekilde: i) Parçalanabilir maddelere veya bunların imalinde kullanılan maddelere mütaallik tedbirler; ii) Veya silâh, mühimmat, harb malzemesi ve doğrudan doğruya veya bilvasıta silâhlı kuvvetlerin ikmaline tahsis edilen diğer emtia ve malzemenin ticaretine mütaallik tedbirler; iii) Harb zamanında veya vahimi milletlerarası gerginlik anlarında uygulanan tedbirler; c) Veya bir Akad Tarafın sulhun ve milletlerarası güvenliğin muhafazası maksadiyle Birleşmiş Milletler şartı gereğince deruhde ettiği taahhütlerin ifası zmnında alınan tedbirler ittihazına mâni olacak şekilde, tefsir edilmeyecektir." RG 31.12.1953/7891; General Agreement on Tariffs and Trade (Date of Signature 30 October 1947) 55 UNTS 194.

96 *United States Exports Restrictions (Czechoslovakia)* (8 June 1949) BISD II/28. 29 Kasım 1982 tarihli Bakanlar Komitesi deklarasyonu, Arjantin v. AB, GATT Doc L/5425, L5426, BISD 29, 1983; 13 Ekim 1986 tarihli Panel raporu, Nikaragua v. ABD, L/6053, ITL 102.

97 Detaylar için bkz Lowenfeld (n 9) 761.

uygulamasını denetleyen bir sistem tesis edilememiştir. Kırım nedeniyle başta ABD ve AB olmak üzere Kanada, Japonya, Avustralya ve hatta İsviçre Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır.

BM Güvenlik Konseyi kararının yokluğunda söz konusu devletler yaptırımlarını ihlal edilen kuvvet kullanma yasağına ilişkin normun *erga omnes* nitelikte bir *jus cogens* düzenlemesi olduğu gerekçesiyle BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun, 2001 tarihli Devletlerin Uluslararası Haksız Fiilden Doğan Sorumluluğu Metni'nin 49. ve 54. maddelerindeki ağırlaştırılmış sorumluluk maddesine dayandırmışlar ve bu bağlamda Ukrayna dışında olaydan doğrudan zarar görmeyen üçüncü taraf devletlerin de kolektif tedbirler alabileceğini ileri sürmüşlerdir⁹⁸. ABD ile AB'nin başı çektiği ekonomik yaptırım tedbirleri birbirine benzemektedir. Ticari ve finansal temelde tasarlanan bu yaptırımlar askeri ürün satışlarını, Rus vatandaşlarının gayrimenkul alım satımlarını ve mevcutların kiralanmasını yasaklamıştır. Ayrıca kimi Rusya vatandaşlarını kara listeye almış, menkul hesaplara erişimini engellemiş, varlıklarının dondurulmasına karar vermiş ve bunlarla ticaret yapılmasını tamamen yasaklamış ve bu kişilere seyahat engeli getirmiştir. Rus bankalarının AB finansal pazarlarına erişimleri kısıtlanmış ve Kırım ve Sivastopol'den ithalat yasaklanırken bu bölgeye ulaşım, telekomünikasyon, turizm gibi özellikle altyapı sektörlerine yatırımların önu kapatılmıştır.

ABD ve AB dışında ekonomik yaptırımlara başvuranlar arasında Kanada, Japonya ve hatta İsviçre'yi de görmekteyiz. Ancak bu ilk dönemdeki yaptırımlarda ülkeler arası farklı rejimler uygulanmıştır, örneğin İsviçre sadece finansal sistemi aracılığıyla yaptırımların arkasından dolaşılmasını engelleme taahhüdüne girmiştir. Ancak uygulanan bu yaptırımların hiçbiri Rusya'nın uluslararası hukuka uygun davranmasına yol açmamış, Ukrayna'nın tamamını işgal etmek amacıyla topyekün bir saldırıya girişmesine engel olamamıştır.

2. Rusya'nın 24 Şubat 2022 Tarihli Saldırısı Sonrası Uygulanan Yaptırımlar

Rusya'nın Ukrayna'ya 24 Şubat 2022 tarihinde başlattığı ve BM Şartı'nın 2(4). maddesine açık aykırılık teşkil eden saldırısı sonrası Rusya'ya karşı uygulanmaya başlayan ekonomik yaptırımlar tarihte eşine az rastlanır niteliktedir. Yine Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkı nedeniyle Şart'ın öngördüğü yaptırım mekanizmalarının hiçbiri devreye sokulamamıştır⁹⁹. Ancak BM Genel Kurulu'nun 377 sayılı kararı gereği konu görüşülmesi için Genel Kurul'a havale edilmiştir. 2 Mart 2022 tarihinde ES-11/1 oturumunda Genel Kurul Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini şiddetle kınamış, askeri unsurlarının geri çekilmesini 141 oya karşılık 5 ret ve 35 çekimser

98 Mika Hayashi, 'Russia: The Crimea Question and autonomous sanctions' in Masahiko Asada (ed), *Economic Sanctions in International Law and Practice* (Routledge 2019) 223, 232

99 2623 Sayılı Güvenlik Konseyi teklifini Rusya veto ederken, Çin, Hindistan ve Birleşik Arap Emirlikleri çekimser kalmıştır.

oyla kabul etmiştir¹⁰⁰. Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi¹⁰¹ kapsamında, Uluslararası Adalet Divanı önüne getirilen davada Divan Rusya'nın askeri operasyonlarını derhal durdurması ve tarafların durumu tırmandıracak davranışlardan kaçınması konusunda tedbir kararı vermiştir¹⁰². Uluslararası Ceza Mahkemesi ise 21 Kasım 2013'ten bu yana süregelen savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar kapsamında soruşturmalarını yürütmektedir.

Tüm bu süreçlere rağmen BM Şartı'nca öngörölmüş imkânlar dahilinde ekonomik yaptırıma temel olacak bir karar alınmamıştır. Bu nedenle uluslararası toplum yine uluslararası sorumluluk hukuku alanından temellendirdiği, otonom ekonomik yaptırımları uygulama yoluna gitmiştir. Güvenlik Konseyi tarafından alınan bir ekonomik yaptırım kararı olmadığından BM'nin öngördüğü Focal Point ya da ombudsmanlık sistemleri ile yaptırımları dönemsel olarak kontrol eden bir komite de oluşturulamamış, yaptırımların etkilerini ve uygulamasını denetleyen bir sistem bu sefer de tesis edilememiştir.

İşgale şiddetle karşı çıkan AB'nin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar Rus ekonomisini hedeflemenin yanında kişileri de hedef alan karma nitelikte düzenlemelerdir. Amaç Rusya'nın Ukrayna savaşını finanse etmesini engellemek ve bu siyasi kararın sorumlularını cezalandırmaktır. AB, Vladimir Putin, Sergey Lavrov, Duma üyeleri, Ulusal Güvenlik Konseyi üyeleri, yüksek mevkideki devlet görevlileri ile 1093 Rus iş insanı ile 80 tüzel kişiyi içeren listedekilere seyahat engeli koymuş, AB'deki varlıkları dondurulmuştur. Finansal olarak yedi Rus bankası SWIFT sistemi dışında bırakılmış, AB finans piyasalarına erişim yasağı getirilmiş, Rusya Merkez Bankası ile işlem yasağı getirilmiş, fiziksel olarak avro tedariki yasaklanmış, kripto cüzdanlarda işlem yapmaları yasaklanmıştır. Ulaşım alanında Rusya'ya ait hava taşıtlarına AB hava sahası kapatılmış, yine bu devlete ait gemilerin Avrupa limanlarına girişi yasaklanmıştır. AB genelinde Rus kara taşıma operatörlerinin iş yapması yasaklanmıştır. Rusya tarafından havacılık, denizcilik, uzay alanında her türlü mal, teknoloji tedarikinin önü kapatılmıştır. Enerji alanında Rusya'ya yeni yatırım yapılması, kömür ithali, petrol rafinerilerinde kullanılacak makine ve teknoloji ihracı yasaklanmıştır. Savunma sanayinde askeri ve sivil sektörlerde çift taraflı kullanılma ihtimali olan mamullerin ihracı men edilmiştir. Lüks tüketim maddelerinin ihracı yasaklanırken, demir, çelik, kereste, çimento, likör ve deniz mahsulleri ihracı da durdurulmuştur. Rusya kaynaklı haber ajansı Sputnik ve Russia Today'e erişim engellenmiştir. Ayrıca, Rusya'ya verdiği destek dolayısıyla Belarus'a da finansal yaptırımlar uygulanmaya başlamıştır. Bu yaptırımlar altı ayda bir gözden geçirilmektedir.

100 UN Doc A/RES/ES-11/1.

101 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Date of Signature 9 December 1948) 78 UNTS 277.

102 *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russia)* (Order) 7 March 2022 <<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf>> Erişim Tarihi 9 Aralık 2022.

ABD'nin Countering America's Adversaries Through Sanctions Act¹⁰³ (CAATSA) yaptırımları kapsamında OFAC tarafından yürütülen yaptırımları yukarıdakilerden çeşitli alanlarda farklılık göstermesine rağmen daha hafif değildir¹⁰⁴. Rusya tarafından ekonomisinin izolasyonuna karşı ihracat yapan şirketlerin döviz girdilerinin %80'inin rubleye çevrilmesi mecburiyetini getirilmiş, Rus Merkez Bankası faiz oranlarını arttırmış ve yurtdışına döviz transferini altı ay için 10.000 Amerikan Doları karşılığı döviz olarak kısıtlamıştır. Buna rağmen ülkede enflasyon artmış, alım gücü düşmüş ve bazı ürünleri bulmakta zorluk çekilmeye başlanmıştır. Ticaret hacmi Güney Kore ile %62, Finlandiya ile %60 azalmıştır. Uçuşlar neredeyse iç hatlara indirgenmiş, araba yedek parçaları bulunamazken, ambalaj kâğıdı sıkıntısı nedeniyle bebek mamaları paketlenemez olmuştur. Bank of Russia'nın son raporuna göre Rusya tersine bir sanayi devrimi yaşamaktadır¹⁰⁵.

Türkiye Cumhuriyeti ise Rusya Federasyonu'na 2014'te ekonomik yaptırım uygulamadığı gibi 24 Şubat 2022'den sonraki gelişmelerden sonra da bir yaptırım kararı almamıştır. Ancak Ukrayna'ya insansız hava araçları başta olmak üzere savunma sanayii alanında destek olmaktadır.

Rusya'ya çeşitli devletler tarafından uygulanan yaptırımların Rus ekonomisine konsolide etkisi, 2022 senesi için gayri safi milli hasılda %12,5 ile %16,5'lük bir azalmaya neden olacağı öngörülmektedir¹⁰⁶. Etkinin büyüklüğüne ve halkın fakirleşmesine rağmen Rusya'nın doğal gaz ve petrol ihracı sayesinde yaptırımlara daha uzun süre direnebilmesi kuvvetle muhtemeldir¹⁰⁷.

B. Rusya'ya Uygulanan Ekonomik Yaptırımların İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi

Rusya'nın kuvvet kullanma yasağı başta olmak üzere uluslararası hukukun emredici birçok kuralını ihlal eden davranışları dolayısıyla uygulanan ekonomik tedbirler çok boyutludur. Ukrayna'nın Rusya'ya karşı uluslararası hukuka aykırı karşı tedbirler alabileceği ve bunların hukuka uygun kabul edileceği açıktır. Bununla beraber diğer devletlerin uygulamalarının uluslararası hukuka uygunlukları alınan tedbire göre değişecektir. Örneğin Rusya'yı askeri operasyonlarına son vermeye, ihlal sonucu oluşan durumu ortadan kaldırmaya davet, bu durumu tanımama, fiili duruma katkıda bulunacak davranışlardan kaçınma gibi taleplerin tamamı uluslararası hukuka uygun olacaktır.

103 Public Law 115-44 (2 August 2017) 31 USC 5326.

104 US Department of Treasury, 'U.S. Treasury Announces Unprecedented & Expansive Sanctions Against Russia, Imposing Swift and Severe Economic Costs' <<https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0608>> Erişim Tarihi 11 Aralık 2022.

105 'Russia Faces 'Reverse Industrialization' in Sanction Squeeze' (*Bloomberg*, 22 April 2022) <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-22/russia-faces-reverse-industrialization-in-sanctions-squeeze>> Erişim Tarihi 11 Aralık 2022.

106 Steven Ongena, Anna Pestova and Mikhail Mamonov, 'The price of war: Macroeconomic effects of the 2022 sanctions on Russia' (*VoxEU & CEPR*, 15 April 2022) <<https://cepr.org/voxeu/columns/price-war-macroeconomic-effects-2022-sanctions-russia>> Erişim Tarihi 11 Aralık 2022.

107 Lucy Frost, 'Primer: Sanctions on Russia and Their Implications' (*IFLR*, 22 March 2022) <<https://www.iflr.com/article/b1x8nrlgf71rzd/primer-sanctions-on-russia-and-their-implications>> Erişim Tarihi 11 Aralık 2022.

Diğer taraftan üçüncü devletlerin karşı tedbirler kategorisine giren uygulamaları, insan hakları hukukuna ya da insancıl hukuka aykırı olduğu ölçüde uluslararası hukuka aykırı olacaktır. Devlete karşı alınmamış, salt Rusya Federasyonu vatandaşı olması nedeniyle kişilerin mal varlıklarının dondurulması, Rusya bandıralı gemilere limanların kapatılması, sivil havacılık operasyonları izinlerinin iptali, Rus vatandaşlarının menkul ve gayrimenkullere dair işlem yapma yasakları, kripto cüzdanlarına para yatırma, çekme işlemlerinin yasaklanmasının tamamı insan hakları hukuku açısından mülkiyet hakkı ihlalleri içereceğinden uluslararası hukuka uygunlukları tartışılacaktır. Kara listeye alınan kişilerin bu kararlara karşı başvurabilecekleri etkin hukuki denetim mekanizmalarının yokluğu ve bu kimselerin itibarlarının açıkça karalanmış olması yine THÖ bakımından sorun oluşturmaktadır.

İnsancıl hukuk bakımından da yine alınan ekonomik tedbirlerin tüm Rus halkına zarar verecek nitelikte olmaması gerekmektedir. Rusya'ya uygulanan ekonomik yaptırımların kişiye güdümlü olanlarındaki insan hakları ihlallerinin yanında Rus halkının genelinin içine sürüklendiği yoksulluk, temel ihtiyaç maddelerinde erişimde sıkıntı yaşaması, eğitim, sağlık, mesleki olarak kendilerini gerçekleştirmelerinin önündeki engeller insancıl hukuk bakımından sivillere zarar verici nitelik taşımaktadır.

Sonuç

Uluslararası hukuk düzeni süjelerinin kurallara uygun davranmalarını sağlamak için kuvvet kullanma raddesine varan yaptırımlar oldukça sınırlıdır. Bu otorite prensipte sadece BM'ye verilmiştir. Teorideki sistem pratiğe geçirilemeyince barışın tehdide uğraması halinde BM tüm üyelerini göreve çağırabilmektedir. Elbette kuvvet kullanma barışın korunması için en son başvurulacak çaredir. BM Şartı'nda devletleri uluslararası hukuka uygun davranmaya zorlayacak bir başka yöntem ekonomik yaptırımlardır. Ancak BM'nin yetkili organının aldığı bir ekonomik yaptırım kararı olmadığı hallerde prensip olarak ferdi şekilde karşı tedbir almak ancak uluslararası sorumluluk hukuku bakımından öngörülen şartlar dahilinde mümkündür. Fiili durumdan doğrudan zarar görmeyen devletlerin uluslararası hukuku ihlal eden bir devlete karşı tedbir uygulama yoluna gitmeleri uluslararası hukuku o devletlerin ihlal etmesi anlamına gelebilecektir. BM kaynaklı ekonomik yaptırımların yanında, Bölgesel Uluslararası Örgütler ve hatta devletlerin tek taraflı olarak aldıkları kararlarla uygulanan yaptırımlar da mevcuttur. Özellikle devletlerin otonom kararları sonucu uyguladıkları tedbirlerin karar süreci ve uluslararası hukuka riayeti nadiren istenilen seviyededir. Böylesi durumlar dünya barışı için ciddi tehdit oluşturmaktadır.

Tarihteki ekonomik yaptırımların uygulamasındaki serbestiye rağmen, pek azı salt ekonomik yaptırım safhasında kalarak netice doğurmuştur. Bu gibi durumlar kuvvet kullanma ile son bularak krizin tırmanmasına sebebiyet vermiştir. Şu anki pozitif

hukuk bakımından hukuki dayanakları şüpheli olan ekonomik yaptırımların etkinliği de ayrı bir tartışma konusudur. Söz konusu yaptırımlarla elde edilmeye çalışılan Rusya'nın Ukrayna'dan çekilmesi; uygulanan geniş kapsamlı iktisadi yaptırımlarla alım gücündeki düşüş ve bankalardaki döviz varlıklarına ulaşmadaki kısıtlarla halkın günlük hayattaki ekonomik darboğaz nedeniyle sorumluları demokratik yollarla iktidardan uzaklaştırması pek de mümkün gözükmemektedir. Aynı şekilde daha önceleri Kırım Savaşı'nda, Kuveyt'in işgalinde, Irak ya da İran'a uygulanan hiç bir ekonomik yaptırım istenen sonucu vermemiştir.

Şu anki konjonktür bakımından, Rusya – Ukrayna özelinde bir değerlendirme yapmamız gerekirse hedef odaklı yaptırımlarla Rusya'nın kilit sektörleri bloke edilmeye çalışılarak, uzun soluklu bir savaşı finanse etmesinin önüne geçilme çabası ; oligarklar olarak zikredilen kişilerin Rusya devlet başkanına yakın olmaları, belki de onun hesabına bazı işleri yürütüyor olmaları sonucunda uğradıkları yaptırımlar nedeniyle Rusya devlet başkanına etki ederek politika değişikliği için etkin baskı uygulamaları çok da ihtimal dahilinde gözükmemektedir. Psikolojik planda ise 2. Dünya Savaşı sonrası Almanya'ya yapıldığı gibi Rus halkının stigmatize edilerek, Ukrayna'da yaşanan dramın sosyal medya başta olmak üzere dünya kamuoyuna duyurularak Rus hükümeti üzerinde psikolojik baskı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak, Rusya'da iktidar kontrolünde olan medya sayesinde bu tür propagandaların da şu an için ulusal kamuoyunda negatif bir etki doğurduğunu söylemek pek de isabetli olmayacaktır.

Prensipite uluslararası hukuk THÖ'nün korunmasını destekleyici nitelikte olarak bilinmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname¹⁰⁸, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi¹⁰⁹ gibi metinler koruma seviyesini hep yukarıya çekmeyi hedeflemektedir. Ancak son dönemdeki uygulamalarla ekonomik tek taraflı yaptırımların bireyler ve bütün bir ülke halkı üzerindeki zararlı etkilerinin hukuki denetimden arı olabileceği ortaya çıkmıştır. Dijitalleşmenin ve yapay zekanın günlük hayattaki kullanım sıklığı düşünüldüğünde bu imkânların ekonomik yaptırımların zararlarını azaltırken etkilerini arttırmak yolunda kullanılması için daha yoğun çaba sarf edilmelidir. Oluşturulacak etkin mekanizmalarla insan hakları hukuku, insancıl hukuk, uluslararası ticaret hukuku ve genel olarak uluslararası hukuka uygunluk temin edilmelidir; zira uygulanan tedbirler nedeniyle zarar gören Rus halkı, Rusya ile ticaret yapan devletler ve kişiler, dünyada bölünmüşlüklerle ortaya çıkan tablo ile rövanşist yaklaşımlar güden politikalar henüz pandeminin yaralarını saramamış dünya ekonomisinde zorlu bir sürecin bizi beklediğinin göstergesidir.

108 Universal Declaration of Human Rights (n 56).

109 European Convention on Human Rights (Date of Conclusion 04 November 1950) 213 UNTS 221; İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek Protokolün tasdiki hakkında Kanun, Kanun Numarası: 6366, Kabul Tarihi: 10.03.1954, RG 19.03.1954/8662.

Teşekkür: Bu çalışmanın ortaya çıkarılmasındaki katkılarından ötürü Çocuk Mahkemesi Emekli Hâkimi Sayın Gökten Koçoğlu'na teşekkürlerimi sunarım

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yaza bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgement: I would like to thank Gökten Koçoğlu, Retired Judge of the Juvenile Court, for her contribution to the discovery of this study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

Kitaplar ve Kitap Bölümleri/ Books and Book Chapters

Cassese A, *International Law* (2nd edn, OUP 2005).

Charron A, 'Sanctions and Africa: United Nations and Regional Responses' in Boulden J (ed), *Responding to Conflict in Africa: The United Nations and Regional Organizations* (Palgrave 2013) 77-98.

Dupont PE, 'Human rights implications of sanctions' in Masahiko Asada (ed) *Economic Sanctions in International Law and Practice* (Routledge 2020) 39-61.

Giumelli F, 'Implementation of sanctions: European Union' in Asada M (ed), *Economic Sanctions in International Law and Practice* (Routledge 2020) 116-135.

Gordon R, Smyth M and Cornell T, *Sanctions Law* (Hart 2018).

Hayashi M, 'Russia: The Crimea Question and autonomous sanctions' in Masahiko Asada (ed), *Economic Sanctions in International Law and Practice* (Routledge 2019) 223-243.

Keskin AC, *Avrupa Birliği Temel Kurum ve Değerleri* (On İki Levha 2019).

Lowenfeld A, *International Economic Law* (OUP 2002).

Milaninia N, 'Jus ad bellum economicum and jus in bello economico: The Limits of Economic Sanctions Under the Paradigm of International Humanitarian Law' in Ali Z Marossi and Marisa R Bassett (eds), *Economic Sanctions Under International Law* (TMC Asser and Springer 2015) 95-124.

Ruys T, 'Sanctions, Retorsions and Countermeasures: Concept and International Legal Framework' in van den Herik L (ed), *Research Handbook on UN Sanction and International Law* (Elgar 2017).

Shaw M, *International Law* (6th edn, Cambridge 2008).

White ND and Abass A, 'Countermeasures and Sanctions in International Law' in Malcolm Evans (ed) *International Law* (OUP 2018) 521-547.

Makaleler/Articles

Ahn DP, 'Economic Sanctions: Past, Present and Future' (2019) 20 *Georgetown Journal of International Affairs* 126-132.

Carter BE and Farha R, 'Overview and Operation of U.S. Financial Sanctions, Including the Example of Iran' (2013) 44 *Georgetown Journal of International Law* 903-913.

- Chacko E, 'Due Process Is in the Details: U.S. Targeted Economic Sanctions and International Human Rights Law' (2019) 113 AJIL Unbound 157-162.
- Gordon J, 'The Invisibility of Human Harm: How Smart Sanctions Consumed All the Oxygen in the Room' (2015) 82(4) Social Research 863-874.
- Gutmann J, Neuenkirch M, Neumeier F and Steinbach A, 'Economic sanctions and human rights: Quantifying the legal proportionality principle' (2018) 2/18 Research Papers in Economics, Universität Trier.
- Hofer A, 'The Developed/Developing Divide on Unilateral Coercive Measures: Legitimate Enforcement or Illegitimate Intervention?' (2017) 16(2) Chinese Journal of International Law 175-214.
- Hovell D, 'Unfinished business of international law: The questionable legality of autonomous sanctions' (2019) 113 AJIL Unbound 140-145.
- Ilieva J, Aleksandar Dashtevski, and Filip Kokotovic, 'Economic Sanctions in International Law' (2018) 9(2) UTMS Journal of Economics 201-211.
- Kirilakha A, Felbermayr G, Syropulos C, Yalcin E and Yotov Y, 'The Global Sanctions Data Base: An Update that Includes the Years of the Trump Presidency' (2021) 10 School of Economics Working Paper Series LeBow College of Business, Drexel University <https://ideas.repec.org/p/ris/drxlwp/2021_010.html> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Lopez GA, 'In defence of Smart Sanctions: A Response to Joy Gordon' (2012) 26(1) Ethics & International Affairs 135-146.
- Mack A and Khan A, 'Efficacy of UN sanctions' (2000) 31(3) Security Dialogue 279-292.
- Martin C, 'Economic sanctions under international law: A Guide for Canadian Policy', Rideau Institute on International Affairs and the Human Rights Research and Education Centre, University of Ottawa Research Report (2021), <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3973142> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- Meissner K, 'How to sanction international wrongdoing? The design of EU restrictive measures.' [2022] Review of International Organizations <<https://doi.org/10.1007/s11558-022-09458-0>> Erişim Tarihi 12 Mayıs 2022.
- Özdamar Ö and Shahin E, 'Consequences of Economic Sanctions: State of the Art and Paths Forward' (2021) 23 International Studies Review 1646-1671.
- Pape RA, 'Why economic sanctions do not work' (1997) 22(2) International Security 90-136.
- , 'Why economic sanctions still do not work' (1998) 23(1) International Security 66-77.
- Peksen D and Drury AC, 'Economic Sanctions and Political Repression: Assessing the Impact of Coercive Diplomacy on Political Freedoms' (2019) 10(3) Human Rights Review 393-411.
- , 'Coercive or Corrosive: The Negative Impact of Economic Sanctions on Democracy' (2010) 36(3) International Interactions 240-264.
- Peksen D, 'Economic Sanctions and Human Security: The Public Health Effect of Economic Sanctions' 7(3) Foreign Policy Analysis 237-251.
- , 'Economic Sanctions and Official Ethnic Discrimination in Target Countries, 1950-2003' (2016) 27(4) Defence and Peace Economics 480-502.
- , 'How Do Target Leaders Survive Economic Sanctions? The Adverse Effect of Sanctions on Private Property and Wealth' (2016) 13(1) Foreign Policy Analysis 215-232.

- Peksen D, Peterson TM and A. Drury AC, 'Media-Driven Humanitarianism? News Media Coverage of Human Rights Abuses and the Use of Economic Sanctions' (2014) 58(4) *International Studies Quarterly*, 855–866.
- Pirim CZ, 'Uluslararası Sorumluluk Hukukunda Devletlerin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu: Kuramsal Bir Değerlendirme' [2012] *Public and Private International Law Bulletin* 147-182.
- Reisman WM and Stevick DL, 'The Applicability of International Law Standards to United Nations Economic Sanctions Programmes' (1998) 9(1) *EJIL* 86-141.
- Schmidt J, 'The Legality of Unilateral Extra-Territorial Sanctions under International Law' (2022) 27(1) *Journal of Conflict and Security Law* 53-81.
- Şimşek GE, 'Uluslararası Hukuk Açısından Ekonomik Yaptırımlar ve ABD'nin Tek Taraflı Yaptırımlarının Kısa Bir Değerlendirilmesi' (2020) 78/4 *İstanbul Hukuk Mecmuası* 2049-2078 <<https://doi.org/10.26650/mecmuu.2020.78.4.0011>> erişim 23 Mart 2023.
- Tzanakopoulos A, 'The Right to Be Free from Economic Coercion', *Oxford Legal Studies Research Paper* (41/2015).

İnternet Kaynakları/Online Resources

- 'European External Action Service' <https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/institutions-and-bodies-profiles/eeas_en> Erişim Tarihi 10 Aralık 2022.
- European Union, 'EU Priorities 2019-2024' (2019) <https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-priorities_en> Erişim Tarihi 13 Ağustos 2022.
- Frost L, 'Primer: Sanctions on Russia and Their Implications' (*IFLR*, 22 March 2022) <<https://www.iflr.com/article/b1x8nlrgf71rzd/primer-sanctions-on-russia-and-their-implications>> Erişim Tarihi 11 Aralık 2022.
- Garfield G, 'Morbidity and Mortality Among Iraqi Children from 1990 to 1998: Assessing the Impact of the Gulf War and Economic Sanctions' (2019) *Kroc Institute for International Peace Studies, University of Notre Dame*, <<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/A2E2603E5DC88A4685256825005F211D-garfie17.pdf>> Erişim Tarihi 8 Aralık 2022.
- Ongena S, Pestova A and Mamonov M, 'The price of war: Macroeconomic effects of the 2022 sanctions on Russia' (*VoxEU & CEPR*, 15 April 2022) <<https://cepr.org/voxeu/columns/price-war-macroeconomic-effects-2022-sanctions-russia>> Erişim Tarihi 11 Aralık 2022.
- Pekşen D, 'Socio-Economic and Political Consequences of Economic Sanctions for Target and Third-Party Countries' <<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Events/Seminars/CoercitiveMeasures/DursunPeksen.pdf>> Erişim Tarihi 11 Aralık 2022.
- 'Russia Faces 'Reverse Industrialization' in Sanction Squeeze' (*Bloomberg*, 22 April 2022) <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-22/russia-faces-reverse-industrialization-in-sanctions-squeeze>> Erişim Tarihi 11 Aralık 2022.
- UN Department of Political and Peacebuilding Affairs, 'United Nations Security Council Sanctions Regimes' (2022) <https://www.un.org/securitycouncil/sites/www.un.org.securitycouncil/files/subsidiary_organs_factsheets.pdf> Erişim Tarihi 11 Aralık 2022.
- 'UN Sanctions' (*Security Council Report*, 25 November 2013) <<https://www.securitycouncilreport.org/research-reports/un-sanctions.php>> Erişim Tarihi 8 Ağustos 2022.
- UN Security Council (UNSC), 'Sanctions' <<https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/information>>. Erişim Tarihi 19 Ağustos 2022.

US Department of Treasury, ‘U.S. Treasury Announces Unprecedented & Expansive Sanctions Against Russia, Imposing Swift and Severe Economic Costs’ <<https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0608>> Erişim Tarihi 11 Aralık 2022.

von der Leyen U, ‘Speech by President von der Leyen at the EP Plenary on the social and economic consequences for the EU of the Russian war in Ukraine – reinforcing the EU’s capacity to act’ (*European Commission Press Corner*, 4 May 2022) <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_22_2785> Erişim Tarihi 11 Mayıs 2022.

Uluslararası Andlaşmalar/ International Treaties

Birleşmiş Milletler Andlaşması RG 6902/24.08.1945 (24 Ağustos 1945)

Charter of the Organization of American States (Date of Conclusion 30 April 1948) 119 UNTS 3

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [2012] OJ C326/47

Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Date of Signature 9 December 1948) 78 UNTS 277

General Agreement on Tariffs and Trade (Date of Signature 30 October 1947) 55 UNTS 194

Havana Charter for an International Trade Organisation (24 March 1948) UN Doc E/C.2/78

Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community [2007] OJ C306/01

European Convention on Human Rights (Date of Conclusion 04 November 1950) 213 UNTS 221

Uluslararası Örgüt Metinleri/ International Organization Texts

BM

‘Draft articles on responsibility of States for internationally wrongful acts, Text adopted by the International Law Commission at its fifty-third session’ (2001) 2(2) *YILC*.

International Law Commission, ‘Summary records of the second session’ [1950] 1 *YILC* 130-150.

OHCHR, ‘Analytical study focusing on gender-based and sexual violence in relation to transitional justice’ UN Doc A/HRC/27/21.

UN Doc A/RES/ES-11/1.

UN Human Rights Council Rep 37/21 (2018).

UN Human Rights Council, ‘Situation of Human Rights in Cuba’ (27 January 2007), UN Doc A/HRC/4/12.

UN Secretary General, ‘Annual Report on the work of the Organisation’ (1998) UN Doc A/53/1.

UNCHR, ‘Report of the Special Rapporteur on the negative impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights’ (2018) UN Doc A/73/175.

UNHRC Rep ‘Report of the Human Rights Council on its thirtieth session’ UN Doc A/HRC/30/2.

UNHRC Rep ‘Report of the Working Group on the Universal Periodic Review’ (2017) UN Doc A/HRC/36/10.

UNHRC ‘Human Rights and Unilateral Coercive Measures’ (2018) UN Doc A/HRC/RES/37/21.

UNGA Res 36/103 (9 December 1981) UN Doc A/RES/36/103.

UNGA ‘Human rights and unilateral coercive measures’ (18 January 2019) UN Doc A/RES/73/167.

Universal Declaration of Human Rights, UNGA Res 217 A(III) (10 December 1948).
UNSC Res 1267 (15 Oct 1999) UN Doc S/RES/1267.
UNSC Res 1333 (19 Dec 2000) UN Doc S/RES/1333.
UNSC Res 1390 (16 Jan 2002) UN Doc S/RES/1390.
UNSC Res 1718 (14 Oct 2006) UN Doc S/RES/1718.

DTÖ/GATT

United States Exports Restrictions (Czechoslovakia) (8 June 1949) BISD II/28.

Yargı Kararları/ Judgments

ABD Mahkemeleri

Al Haramain Islamic Found Inc v US Dep't of Treasury, 686 F 3d 965 (9th Cir 2012).
Kadi v Geithner, 42 F Supp 3d 1 (DDC 2012) 6-7, 11-13, 29.
Kindhearts v Geithner, 647 F Supp 2d 857 (ND Ohio 2009).

Avrupa Birliği Adalet Divanı

Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P and C-595/10 P *Commission and United Kingdom v Kadi* [2013] Judgment of the Court (Grand Chamber) of 18 July 2013.
Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P, and C-595/10 P *European Commission and the Council of the European Union v Yassin Abdullah Kadi* [2013].
Joined Cases C-402/05 P and C-415/05 *Yassin Abdullah Kadi and Al Barakaat International Foundation v Council of the European Union and Commission of the European Communities* [2008] ECR I-06351.
Case T-85/09 *Yassin Abdullah Kadi v European Commission* [2010] ECHR II-05177.

Uluslararası Adalet Divanı

Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russia) (Order) 7 March 2022, <<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf>> Erişim Tarihi 9 Aralık 2022.
Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America) (Order) [2018] ICJ Rep 623.
Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates) (Merits) [2021] ICJ Rep 71.
The Case of the S.S. "Lotus" (France v Turkey) PCIJ Rep Ser A No 10.

Yasa Metinleri/ Law Texts

Public Law 115–44 (2 August 2017). 31 USC 5326.